

T.C.

İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

GEORGES DUMÉZİL'İN ÜÇ İŞLEV TEORİSİNİN MANAS DESTANI'NA
UYGULANMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eda GELGÖR

1302030418

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem Kaya

Ekim 2023

T.C.
İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

GEORGES DUMÈZİL'İN ÜÇ İŞLEV TEORİSİNİN MANAS DESTANI'NA
UYGULANMASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ
Eda GELGÖR
1302030418

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı
Program: Türk Dili ve Edebiyatı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Muharrem Kaya

Jüri Üyeleri: Doç. Dr. Shurubu Kayhan

Dr. Öğr. Serdar Gürçay

Ekim 2023

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu, akademik ve etik kuralları gözeterek çalıştığımı ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim.

İmza

Eda Gelgör



ÖNSÖZ

Ünlü dil bilimci Georges Dumézil tarihteki tikel olguları sınavarak genel bir hipotez üretmiştir. Toplumlar hakkında ileri sürdüğü üç işlev hipotezi, çalışmalarının sonunda artık teori noktasına gelmiştir. Kendisi hiçbir zaman bu çalışmanın teori olduğunu kabul etmemiş, yaptığı çalışmaların sonucunu dil, din ve tarih araştırmalarından edindiği bilgilere dayandığını söylemiştir. Hint-Avrupa halkları, Yunanlılar, Ermeniler, Almanlar ve Slavlar benzer bir yapıya sahiptir. Bu düşünce üzerine sunduğu üç işlev teorisi; yönetici sınıf, savaşçı sınıf ve üretici sınıftan oluşmaktadır. Bu üç yapıyı devleti oluşturan mekanizmalar olarak görmektedir. Üçlü mekanizma sayesinde devletler toplum olarak ayakta kalmıştır. Dumézil'e göre devletin temelinde yönetici sınıf, savaşçı sınıf ve üretici sınıf yer almaktadır.

Destanlar bir milletin tarihini ve kültür değerlerini milli duygular çerçevesinde edebiyata yansıtan en önemli kaynaklardır. Kırgızlara ait olan Manas Destanı tarihinin değerlerini taşımaktadır. Kırgızların yaşayış biçimlerini, mücadelelerini, savaşlarını, gelenek ve göreneklerini, ahlaki ve dini değerlerini anlatan Manas Destanı ansiklopedi değerinde dünyanın en zengin destanlarından. Georges Dumézil'in üçlü yapısından yola çıkarak Kırgızların milli kültürüne ışık tutan Manas Destanı'nın devlet yapısını, üçlü teori ile ortaya koyduk. Destandan örnekler vererek Dumézil'in üç işlev teorisinin Manas Destanı'nda da geçerli olduğunu tespit ettik.

Bu çalışmamda bana her zaman destek olan, emeklerine her zaman minnettar olacağım Sayın Prof. Dr. Muharrem Kaya hocama en içten teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

Ünlü dil bilimci Georges Dumézil eğitimi sırasında karşılaştırmalı dil bilgisi dalı ile karşılaşır. Yeni lisanları öğrenmekte oldukça başarılıdır. Georges Dumézil'in dil öğrenme becerisi onu yeni ufuklara taşır. Dinler Tarihi ve Karşılaştırmalı Mitoloji adında iki tez yazar. Dinler tarihi tezi daha sonra kitaplaştırıldığında 'Ölümsüzlük Şöleni' olarak geçer. 1925'te Dinler Tarihi derslerini vermek üzere Marsilya'dan İstanbul'a gelir. İstanbul'a geldikten sonra Kafkasya medeniyetleri dilleri hakkında sayısız dil bilgisi kitabı yazar. Karşılaştırmalı mitolojinin geri kaldığını fark eden Dumézil çalışmalarını bu tarafa çevirir. Hint-Avrupa toplulukları üzerinde araştırmalar yapar. Dumézil 19. yüzyılın sonunda 20. yüzyılın başında indirgemeci bir bakış açısı olduğunu fark eder. Grimm kardeşlerden başlayan Shcwartz'a kadar süren bakış açısı her mitin bir gök unsuruyla bağlantılı olduğudur. Mitolojik farkların açıklamasını tabiat ötesi güçlerle açıklamaya çalışırlar. Shcwartz'tan sonra Max Müller mitolojik terimleri dil hastalığı olarak açıklamaya çalışır. Mitlerdeki her türlü olay ve olgu Güneş, Ay ve yıldızlardaki değişimlerle yorumlanır.

Dumézil'in çalışması bu sırada karşımıza çıkar. Devlet yapısını, bürokratik yapı, ordu ve üretici sınıf üçlüsünün oluşturduğunu söyler. Sosyal sistemi mitlerde kahramanlar üzerinden açıklar. Girmm, Shcwartz, Max Müller mit kahramanlarını Güneş sistemine indirgiyordu, Dumézil'in yaptığı ise siyaset sistemini mit kahramanları üzerinden okunmasıdır.

Manas Destanı, Kırgız toplumunu bir araya getirecek, onları yok olmaktan kurtaracak bir güç olarak görülür. Savaşçı bir destan olarak karşımıza çıkar. Destanın bu yönü ile Dumézil'in savaşçılık teorisi arasında bağlantı kurulur. Manas çoban toplumu insanıyken, eşi Kanıkey tarım toplumu insanıdır. Kanıkey destanda bereketi temsil eden bir kahraman

olarak yansıtılır. Kanıkey'in bu özelliği Dumézil'in üreticilik teorisiyle ilişkilendirilir. Yönetici toplumu temsil eden kişi olarak ilk başta karşımıza Manas çıkar. Daha sonra Manas'ın çocukları bu görevi devralır. Dumézil'in yönetici sınıf teorisini anlatmak için Manas, Semetey ve Seytek'i ele aldık.

Çalışmamızı dört bölüme ayırarak ilerledik. Birinci bölümde erken dönem halk bilimi kuramlarının içinde Georges Dumézil'i ele aldık. İkinci bölümde Georges Dumézil'in hayatı, dinler teorisi çalışmaları, mitoloji çalışmaları, üç işlev teorisi hakkında bilgi verildikten sonra Manas Destanı'nın özeti ve şahıs kadrosunu anlattık. Dördüncü bölümde Georges Dumézil'in üç işlev teorisini Manas Destanı'ndan alınan örneklerle ortaya koyduk. Bu çalışma sonucunda Kırgızların yaşayış biçimlerini, mücadelelerini, savaşlarını, gelenek ve göreneklerini, ahlaki ve dini değerlerini anlatan Manas Destanı'nı, Georges Dumézil'in üç işlev teorisinden yola çıkarak yorumladık. Georges Dumézil'in üç işlev teorisinin Türk toplumlarında üçlü işlevi ortaya koymak bakımından önem teşkil etmektedir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Georges Dumézil, Üç İşlev Teorisi, Manas Destanı

ABSTRACT

The famous linguist Georges Dumézil, who has an important place in our literature, encounters the branch of comparative grammar during his education. Georges Dumézil's language learning skills, who are very successful in learning new licenses, take him to new horizons. He wrote two theses, History of Religions and Comparative Mythology. When the thesis on the history of religions was later published, it was referred to as the "Feast of Immortality". He came to Istanbul from Marseille in 1925 to teach History of Religions. After coming to Istanbul, he wrote numerous grammar books on the languages of Caucasian civilizations. Realizing that comparative mythology is backward, Dumézil turns his studies this way. Conducts research on Indo-European communities. Dumézil realizes that he had a reductionist perspective at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century. From the Girmm brothers to Schwartz, the point of view is that every myth is connected with an astronomy. They try to explain the explanation of mythological differences with supernatural forces. After Shchwartz, Max Müller tries to explain mythological terms as language disease. All kinds of events and phenomena in the myths are interpreted with the changes in the Sun, Moon and Stars.

Dumézil's work appears at this time. He says that the state structure consists of the bureaucratic structure, the army and the productive classes. Explains the social system through heroes in myths. Girmm, Shchwartz, Max Müller were reducing the mythical heroes to the Solar system, while Dumézil was reading the political system through myth heroes. The Epic of Manas is an epic with its warrior and shepherd. It is seen as a force that will bring the Kyrgyz community together and save them from extinction. While Manas is a herdsman, his wife Kanikey is a farmer. Kanikey is portrayed as a hero representing fertility in the epic. At the same time, since she gave birth to Manas' son, she is also a hero responsible for the birth. Although the administrator appears as Cakıp Han at first as the person representing the society, the person who ensures the unity of the society is the hero Manas.

I proceeded by dividing my work into four parts. In the first part, I discussed Georges Dumézil among the early folklore theories. In the second part, after giving information

about the life of Georges Dumézil, his studies on the theory of religions, his studies on mythology, the theory of three functions, I explained the summary of the Epic of Manas and its character. In the fourth chapter, Georges Dumézil's theory of three functions is presented with examples from the Epic of Manas. As a result of this study, the Epic of Manas, which describes the lifestyles, struggles, wars, customs and traditions, moral and religious values of the Kyrgyz, was interpreted based on Georges Dumézil's theory of three functions. Georges Dumézil's theory of three functions is important in terms of revealing the triple function in Turkish societies.

KEYWORDS: Georges Dumézil, theory of three functions, Epic of Manas

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	V
GİRİŞ	1
1. Erken Dönem Halk Bilimi Kuramlarının İçinde Georges Dumézil	1
1.1. Halk Biliminin Bağımsız Bir Bilimsel Disipline Dönüşmesi J.G. von Herder ve Grimm Kardeşler	1
1.2. Mitolojik Teori ve Mitolojik Okul	1
1.3. Mitlerin Meteorolojik Gelişimi Teorisi	2
1.4. Güneş Mitolojisi Okul ve Güneş Mitleri Teorisi	2
1.5. Masalların Göçü ve Kültürel Ödünçleme Teorisi	3
1.6. George Dumézil'in Devleti Oluşturan Üç Yapısı	4
1.7. Erken Dönem Halk Bilimi Kuramlarının Temel Paradigmaları	5
2. Georges Dumézil ve Üç İşlev Teorisi	6
2.1. Georges Dumézil'in Hayatı	6
2.2. Dinler Teorisi Çalışmaları	7
2.3. Mitoloji Çalışmaları	8
2.4. Üç İşlev Teorisi	10
3. Manas Destanı	13
3.1. Manas Destanı'nın Özeti	13
3.2. Manas Destanı'nın Baş Kahramanları	17
4. Manas Destanı'nda Üç İşlev Teorisi	22
4.1. Manas'ta Yönetim	22
4.2. Manas'ta Savaş	40
4.3. Manas'ta Üretim	50
SONUÇ	58
KAYNAKÇA	60

GİRİŞ

1. Erken Dönem Halk Bilimi Kuramlarının İçinde Georges Dumézil

1.1. Halk Biliminin Bağımsız Bir Bilimsel Disipline Dönüşmesi J.G. von Herder ve Grimm Kardeşler

1.2. Mitolojik Teori ve Mitolojik Okul

‘Mitolojik Teori’ veya ‘Mitolojik Okul’ olarak bilinen bu yaklaşım, Grimm Kardeşlerin Alman dili ile ilgili çalışmalarda başvurdukları ‘karşılaştırmalı dil bilimi’ yöntemini sözlü şiir ürünlerine de uygulamalarıdır. Bir başka deyişle Grimm Kardeşler dil bilimi çalışmalarındaki ‘ortak aile dili’ni göstermeyi amaçlayan çalışmayı folklor ürünlerine de uygular. Grimm Kardeşler bu çalışmayı yaparken ortak kültürel miras olan sözlü kültürel ürünlerden yola çıkar. Ortak atadan oluşmuş yeni milletlerin ve onların uzantıları olan kollarının ortaklığını çıkarabileceğini düşünür. Bu çalışmayla milli kültürün geçmişten güncel haline kadar olan safhalarıyla ilişkilendirebileceğini ve yeniden kurulmasını sağlamak ister.

Grimm Kardeşler bu konuyla ilgili mitler, sözlü şiir ve onun eski zamanlardan beri geçirdiği aşamalara son derece önem verir. Bu türler daha sonra bilmeceleri, atasözleri, şarkıları, masalları ve efsaneleri de ele alarak geniş bir çalışma alanı oluşturacak ve Almanların inançlarını korumuş olurlar. ‘J.Grimm, (1835) yılında, doğrudan ve dolaylı olarak eski Alman edebiyatı ve tarihiyle ilgili olarak bulabildiği her türlü kaynağı olabildiğince teferruatlı bir şekilde bir araya getirerek ‘Alman Mitolojisi’ (Deutsche Mytho-logie) adlı çalışmasını yayınladı.’ (Çobanoğlu 2015:117) Yapılan bu çalışma sadece Alman halk bilimciler arasında kalmayıp pek çok ülkede halk bilimciler için örnek bir çalışma modeli olur. Alman mitlerini açıklamak için yapılan bu çalışmayı farklı açılardan takip edenler halk bilimi çalışmalarını ‘Mitolojik Okul’ ve Mitolojik Kuram’ olarak adlandırır.

1.3. Mitlerin Meteorolojik Gelişimi Teorisi

Mitlerin Meteorolojik Gelişimi Teorisini kurucusu dil bilimci olan Adalbert Kuhn'dır. Adalbert Kuhn 'Hint-Avrupa karşılaştırmalı dil bilimi' kurallarını izleyerek Hint Avrupa mitleri üzerinde çalışmalar yapar. Bu çalışmaların en önemlisi 'Miras Kalan Ateş ve Tanrıların İçeceği' adlı çalışmasıdır. Sonrasında yazdığı 'Mitlerin Gelişme Evleri' adlı çalışmasını gerçekleştirir. İki çalışmanın sonucu olarak bazı çıkarımlarda bulunur. Pek çok mitin temelinde fırtına, rüzgâr, şimşek ve yıldırım gibi doğa olaylarının bulunduğunu ileri sürer. 'Mitlerin Meteorolojik Gelişimi Teorisi' adıyla bilinen bu yaklaşım öğrencisi ve takipçisi Shcwartz tarafından daha da geliştirilir. (Sokolov 1966:56)

Shcwartz 'Mitlerin Kökeni' adlı çalışmasında her mitin temelinde gök gürültüsünün yattığını ileri sürer. Ona göre gök gürültüsü kötülüğü temsil ettiği için tabiat üstü güçlerin gök gürlemesiyle bağlı olduğunu ileri sürer. Shcwartz bu görüşlerinden yola çıkarak halk arasında yaygın olan batıl inanışları bu teorisiyle bağdaştırır. 19. Yüzyıl ortalarında mitlerin kökeni ve yükselişi bakımından en geniş çalışmayı yapan Max Müller en büyük entelektüel tartışmalardan birini yaratır.

1.4. Güneş Mitolojisi Okul ve Güneş Mitleri Teorisi

Mitlerin kaynağı ile ilgili ileri sürdüğü görüşleri bakımından bu teorinin en önemli temsilcisi Max Müller'dir. Halk bilimi üzerinde yaptığı çalışmalardan dolayı büyük yankı uyandırır. Max Müller, Sankritçeyi Hint- Avrupa dillerinin temel dili olarak kabul eder ve bunun üzerine bazı tesirleri günümüze kadar devam eden mukayeseli dil bilimine dayalı ve mitlerin yaratılışını izah eden teorik bir çalışma ve bunu açıklayan bir yöntem geliştirir. (Çobanoğlu 2015:119).

Max Müller'e göre dilde anlambilimsel değişimler mümkündür. Dildeki kelimeler anlamsal benzerliklerinden dolayı birden çok kelimenin yerine adlandırılmasının mümkün olacağını söyler. Bir kelime benzer özelliklerinden dolayı başka bir kelimenin

yerine kullanılabileceğini düşünür. Bu çıkarım sonucunda dilde eş anlamlı ve eş sesli kelimelerin fazlalıkla bulunduğunu düşünür. Kelimelerin eş anlamlı ve eş sesli değişimleri olması Max Müller'e göre bir 'dil hastalığı' olarak ifade edilir. Ona göre kelimelerin birden çok anlam ifade etmesi karışıklığa sebep olmasıdır. Kelimelerin gerçek anlamdan çıkıp fantastik bir şekilde ifade edilmesi mitleri oluşturur.

Max Müller'e göre diller dört aşamadan oluşur. 'Tematik Dönem', 'Diyalektik Dönem', 'Mitolojik Dönem' ve 'Popüler Dönem'. Bu evrelere göre mitler daha geç dönemlerde oluşur. Khun ve Shewartz mitleri meteorolojik olgulara bağlarken Max Müller mitlerin oluşumunu güneş ve güneşin faaliyetlerine bağlar. Max Müller ve onun teorisine dayalı çalışma yapan kişiler mitleri güneş, ay ve yıldızlarla ilişkilendirerek açıklar.

1.5. Masalların Göçü ve Kültürel Ödünçleme Teorisi

Teodor Benfey 'Kelile ve Dimne' isimli Hint Masallarını Almancaya çevirdiğinde bu çalışmaya yazdığı uzun giriş yazısı bakımından oldukça dikkat çeken bir isim olur. Teodor Benfey dikkat çeken giriş yazısında Sanskrit ve Hint kökenli masallarla Avrupa masalları arasında hatta Avrupalı olmayan masallarında benzerlik göstermesine dikkat çeker, bu benzerliğin nedenini ortaya koyan bir teori oluşturur. Benfey'e göre bu ortaklık ve benzerliğin sebebi ortak dil ailesine sahip olmak değil, milletlerarası kültürel ve tarihi ilişkilerdir. Milletlerarası kültürel ve tarihi ilişkileri açıklayan ve temelinin oturmasını sağlayan düşünce ise; ticaretle ilgilenen milletlerin masalları ve efsaneleri gittikleri bölgelere aktarmalarıdır. Bu şekilde Benfey'in kuramı kısa sürede birçok halk bilimci arasında kabul görür.

1.6. George Dumézil'in Devleti Oluşturan Üç Yapısı

İstanbul'u Fransa'dan bir kaçış olarak gören Dumézil Dinler Tarihi kürsüsünde görev almak için İstanbul'a gelir. Dumézil alanda yaptığı çalışmalarını tamamlayıp bu bölümde daha fazla kalmak istemediğini fark eder. Türkiye'de Kafkas dillerine ilgi duymaya başlar. Fransa'dan beri yapmak istediği karşılaştırmalı dil bilgisini Kafkas dilleri üzerinde çalışmaya başlar. Türkiye'de İzmit ve Sapanca bölgesinde saha çalışmalarına başlar. Türkiye'de makaleler yayınlamaya başlar. Hint-Avrupa medeniyetlerinin varoluşunu açıklamak için araştırmalarına uzaktan Fransa'da devam ettirir.

Bir medeniyetin yapısını oluşturan faktörleri irdeleyen Dumézil kendisinden önce yapılan çalışmaların sonucuna baktığında; Girmm, Shewartz, Max Müller mit kahramanlarını Güneş sistemi, meteorolojik olaylar ve dil hastalığı olarak açıklar. Mitlerdeki her türlü olay ve olguyu Güneş, Ay ve Yıldızlardaki değişimlerle yorumlarlar.

Dumézil'in yaptığı ise siyaset sistemini mit kahramanları üzerinden okumasıdır. Devlet yapısını bürokratik yapı, ordu ve üretici sınıflar üçlüsünün oluşturduğunu söyler. Sosyal sistemi mitlerde kahramanlar üzerinden açıklar.

Dumézil devleti oluşturan üçlü yapıyı şu şekilde özetler:

- 1)Yönetim: Toplumun yönetici sınıfını temsil eder. Toplumda sözü geçen, toplumun başını oluşturan kişi ve kişilerden söz eder. Bunun birlikte kutsal, yönetici yapıya destek olan dini mitleri de yönetici sınıfa dahil eder.
- 2)Savaşçılık: Hint-Avrupa medeniyetlerinde yaptığı çalışmaların temelinde savaş yer alır. Toplumun kendini ve yurdunu koruması için, ayakta kalması için diğer toplumlarla savaş içinde olduğu görülür. Bu yüzden toplumun içinde bulunan durum o toplumu temsil ettiği için savaşçılık kavramı toplumların temelinde bulunur. Toplumun ayakta kalmasını sağlayan, toplumu devam ettiren kişiler savaşan kişilerden oluşur.
- 3)Üretim: Devletin sosyal sistemini kahramanlar üzerinden açıklayan Dumézil, devletin en önemli son yapısını üretkenlik olarak verir. Toplumun devamı için doğurganlığın devam etmesi toplumu ayakta tutan maddelerdendir. Üretkenlik maddesi doğurganlığın yanı sıra üretim, bolluk ve çalışanlar olarak da ele alır.

1.7. Erken Dönem Halk Bilimi Kuramlarının Temel Paradigmaları

J. Grimm, Aldalbert Khun ve Max Müller erken dönem halk bilim kuramlarını araştırırken hepsinin ortak noktası mit türünün ele alındığı kaynağın bulunması yönünde gerçekleşir. Başka bir deyişle köken arayışını esas alarak kültürel kökenden hareketle farklılaşmanın ve benzerliğin neler olduğunu ortaya çıkarmaya çalışırlar.

Teodor Benfey ise tek bir kültürel kökeni araştırarak sonuca varmak yerine kültürel ödünçlemeye dayalı olarak bir kültürel yapının farklı kökenlerden unsurlar alarak birden çok kökenin toplamı olarak var olabileceğini ortaya koyar. Bu çıkarım doğrultusunda ‘kültürel aşamalar’ adlı bir kavram ortaya çıkar. ‘Kültürel ödünçleme’ sistemine bağlı olarak ortaya çıkan bir diğer unsur ise ‘yayılma’ kavramıdır. Bu kavramın altında da köken arayışı yatar. Bir kültürün başka bir kültürden etkilenecek ortak masal, destan motiflerinin yer alması veyahut kültürlerin birbirlerinde etkilenecek ortak araç, gereç ve inançların bulunması Benfey’in kuramını destekler.

2. Georges Dumézil ve Üç İşlev Teorisi

2.1. Georges Dumézil'in Hayatı

Ünlü filolog Georges Dumézil 4 Mart 1898'de Paris'te hayata gelmiştir. Babasının mesleği sebebiyle eğitim hayatı ve çocukluğu tayin edildiği kentleri gezmekle geçmiştir. Mart 1917'de askere alınır ve Şubat 1919'da geri döner. 1919'da Kasım ayında Yunan ve Latin dili ve edebiyatı sınavını başarıyla vererek, lisede öğretmenlik yapmaya başlar. Lisede başladığı iş hayatından pek memnun kalmadığı için bu kısa tecrübe sonrasında Varşova Üniversitesine Fransızca okutmanlık için başvurur ve kabul edilir.

Araştırmalarını geliştirmek için Fransa'ya döner ve doktora çalışmasına başlar.

'Bir süre felsefeye de ilgi duyduktan sonra nihayet dinler tarihine ve karşılaştırmalı mitolojiye yönelir. Bu alanlara, Hamisi Antoine Meillet ve Joseph Vendryes'in izinde, dil bilim yollarını izleyerek girmiştir.' (Dumézil 2012:28).

Aralık 1925'te Fransa'da Dinler Tarihi doktoru olarak Türkiye'ye gelen Dumézil bu geliş mecburiyet olarak adlandırır. Zorunlu olarak geldiği bu ülke onun sonraki hayatında önemli bir yer edinir. Türkiye'de Kafkas halkları ve Kafkas mitolojisi ile tanışır ve çalışmalar yapmaya başlar. Bu çalışmalarını Türkiye'den ayrıldıktan sonrada devam ettirir. 'Bunun dışında İkinci Dünya Savaşı sırasında 1940 yılı Nisan ayından Eylül başına kadar Türk ordusuyla irtibatı sağlama göreviyle askeri görevli olarak Ankara'da bulunur.' (Eribon 1998:62).

Cumhuriyet sonrasında İstanbul Üniversitesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün kurduğu 'Dinler Tarihi' kürsüsünde görev alır. Dumézil ile yapılan bir mülakatta bu kürsüde yer almasının sebebini şöyle açıklar. Mustafa Kemal Fransa'daki laikleşme sürecinin en önemli işaretlerinden biri Dinler Tarihi kürsüsünün kurulması olduğunu bildiği için bu laiklik sisteminin Türkiye'de de oluşmasını temenni eder.

Dumézil'e ağır bir sorumluluk yüklenir, "devleti din kimliğinden arındırma" konusunda katkı yapması beklenir. İlahiyat Fakültesinde kendisine verilen sorumluluğu tam anlamında yerine getiremez. Bu durumu Dumézil şu şekilde anlatır. 'Devleti din

kimliğinden çıkarma sorununa gelince, en hassas, en alıngan din adamları bile alınmadılar, gücenmediler: Kesinlikle kitap dinlerine girmedim ben ayrıca. Zaten ikinci yıldan itibaren işlerimi ayarladım ve sessiz sedasız Edebiyat Fakültesi'ne geçtim.'

(Eribon 1998:48)

İstanbul Üniversitesinde görev yaptığı sürece dinler tarihi dışında sosyoloji ve felsefeyle de ilgilenir, son derece faydalı dersler verir.

Dinler Tarihi derslerini anlattığı dönemde Darülfünun' da öğrencisi olan Halil Vehbi Eralp, Dumézil'in çevirmenliğini yapar. Dil öğrenme kabiliyeti oldukça iyi olan Dumézil yaklaşık 30 dil bildiğini söyler. Dumézil 'Türkçe en az kötü konuştuğum dil.' der. (Eribon 1998:76). Türkiye' deki hayatı hakkında ayrıca şu notları ekler. 'Türkiye' de gerçekten çok mutluydum... Türkiye benim ikinci vatanım gibidir... orada evimde gibiyim -ya da gibiydim. 1972'den beri gitmedim Türkiye'ye: Yüreğim ikinci Roma'nın dağlarını kaldırmıyor pek. Özlüyorum dağları ve halklarını.' (Eribon 1998:127)

Dumézil'i asıl ününe kavuşturan çalışması ise Hint-Avrupa halkları, Yunanlılar, Ermeniler, Almanlar ve Slavlar benzer bir yapıya sahip olduklarının söylemesi üzerine sunduğu üç işlev teorisidir. Dumézil'in çalışmaları aşağıdaki bölümlerde detaylı olarak anlatılır.

2.2. Dinler Teorisi Çalışmaları

Türk Dinler Tarihi kürsüsünde yer alan Dumézil, yazdığı makalelerle dinler Tarihi çalışmalarına katkıda bulunur. Bu sırada dinler tarihi hakkında siyasal çatışmaların içinde yer almak istemez. Dumézil bir bilim insanı olduğu için bu konudan kaynaklanabilecek tartışmalardan kaçınır. Bu yüzden de kısa bir süre sonra İlahiyat Fakültesinden Edebiyat Fakültesine geçmesi en büyük göstergesidir. Dumézil'den istenen Türk Dinler Tarihi üzerine Fransa'daki gibi çalışmalar yapması idi. Dumézil yetmişli yıllara kadar Türkiye' deki Kafkas göçmenleriyle, Laz ve Gürcülerle ilgili çalışmalar yapar. Türkiye'ye sık sık gelir gider. 'Kuşkusuz bunda Dumézil'in 'anılarımı

yazmayı hiç düşünmedim, bir bilim adamı yapıtlarının arkasında silinmelidir.’ diyebilecek kadar mütevazı ve sadece işine odaklanan yapısının etkisi olduğu söylenilebilir.’’ (Batuk 2010:109)

Dumézil’in hiçbir zaman popüler olmak gibi bir kaygısı olmaz. Bu neden Türk Dinler Tarihi kürsüsünde geride durmayı tercih eder. Alanında yaptığı çalışmalar, sonradan ilgisi olan araştırmacıların değer vermesiyle ortaya çıkar. Cengiz Batuk Dumézil’in Dinler Tarihi çalışmalarının yapabileceğinden az olmasını şu şekilde açıklar: ‘Oysa gerek Türkçe bilgisi gerek Türkiye’yi ikinci vatanı olarak görmesi ve gerekse Kafkas halklarına dönük çalışmaları nedeniyle, Türk Dinler Tarihi çalışmalarına daha fazla katkılar sağlayabilirdi.’ (Batuk 2010:109)

Dumézil, Kafkas Mitolojisi ve dilleri alanında çalışmalarının sonucunda dünyada yarattığı etki kadar ülkemizde de tanınır. Asıl ününe uzun araştırmaları sonucunda bulduğu teori sayesinde kavuşur. Dumézil’e göre Hint-Avrupa halkları, Yunanlılar, Ermeniler, Almanlar ve Slavlar benzer bir zihinsel şemaya sahiptir. Bu toplumlar üç ilkel kurala göre yetişir. Dumézil’in Üç İşlev Teorisi ikinci bölümün dördüncü kısmında daha detaylı verilecektir.

2.3. Mitoloji Çalışmaları

Georges Dumézil karşılaştırmalı mitolojisi yeniden canlandırmak ister. Bunu doğrultusunda hocasında tez konusunun bunun üzerine olmasını ister. Hocası ise karşılaştırmalı mitolojinin artık bittiğine inandığı için buna izin vermez. Bunun üzerine Dumézil çalışmalarına örnek ve öncü olarak James George Frazer’i seçer. J.G. Frazer’in ‘Altın Dal’ kitabını kendisine yol gösterici olarak kabul eder. ‘Bunun nedeni Altın Dal’ın Hint-Avrupa konularıyla ve özellikle Avrupa mitolojileriyle ilgilenmesi’ (Batuk 2010:93) Dumézil’in bu kitaba yönelmesini sağlar.

19. yüzyılda Max Müller ile başlayan karşılaştırmalı mitoloji araştırmaları, Frazer’in çalışmalarında da aynı konunun (Hint-Avrupa konusu) işlenmesi Dumézil için Frazer’in

alışmaları ehemmiyet teşkil eder. ‘‘Max Müller’in 1856’da kaleme aldığı ‘Essays On Comparative Mythology’ adlı çalışması büyük oranda XIX. yüzyıldaki Hind-Avrupa diller ve mukayeseli dil bilim çalışmalarının üzerine oturmaktadır.’’ (Batuk 2010:94) Müller’in bu çalışması üzerine yapılan yeni çalışmalar, onu çalışmalarını geri plana iter. Dumzil’in amacı Müller’in başlattığı karşılaştırmalı mitoloji çalışmalarının yeniden doğmasıdır. ‘Yalnız Julien Ries’in "genetik karşılaştırma metodu" olarak adlandırdığı yöntemiyle Dumzil’in ortaya çıkarmaya çalıştığı şey ne bir arketip ne de bir prototiptir. O diğerk mukâyesecilerden farklı olarak din ve medeniyetin sistemini ve yapılarını ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.’ (Ries 1996:21-22) Dumzil ana yapıyı araştırdığı için her detay çok önemlidir. ‘O yüzden de başta yaptığı ve sonradan hata olarak nitelendirdiğı gibi yüzeydeki isimsel benzerliklerle değıl de derinlerdeki kavramsal yapıların benzerliğıyle ilgilenir.’ (Batuk 2010:95)

Dumzil hayatı boyunca bütün çalışmalarının merkezine Hint- Avrupa medeniyetini koyar. İki farklı çalışma gibi gözüken Kafkas mitolojisi ve İskandinav mitolojisi çalışmalarının da merkezinde Hint-Avrupa mitolojisi yatar. Bu düşüncesini şu sözlerinden çıkarım yaptık; ‘Bir dinin, zihnin herhangi bir etkinliğı gibi bir birlik oluşturduğı düşüncesinden, patolojik durumlar dışında bir mitolojinin, bir kodun, bir stratejinin genel olarak tutarlı olmaları gerektiğı, bir başka deyişle unsurların en azından temelde düzenlenmeleri gerektiğı düşüncesinden hareket ettim... Benim Hint-Avrupalılarda en eski mirasçılarında kalmış, kaydedilmiş olan unsurların karşılaştırılması yoluyla ortaya çıkarmaya, görmeye çalıştığım bu tür bütünlerdir.’ (Eribon 1998:96)

‘Karşılaştırmalı mitoloji alanında yaptığı çalışmalar aynı zamanda din fenomenolojisinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.’ (Isambert 1992:367)

Daha sonra İsveç’e Fransızca okutmanı olarak gider. Türkiye’de ara verdiğı İskandinav araştırmalarına devam etme fırsatı bulur. ‘1933’te Fransa’ya döner ve Ecole des Hautes Etudes’un din bölümüne atanır. nce Sylvain Levi’nin girişimiyle oluşturulan "karşılaştırmalı mitoloji" araştırma müdürlüğüne getirilir. Daha sonra bu ad değıştirilerek Hint-Avrupa Araştırmaları olur.’ (Eribon 1998:53)

2.4. Üç İşlev Teorisi

Dumézil karşılaştırmalı mitolojiye ışık olacak en iyi araştırmanın Frazer'in Altın Dal kitabı olduğunu söyler. Bu kitaptaki bilgiler, karşılaştırmalı mitoloji için önemli ipuçları barındırdığını düşünür. 'Bu nedenle ilk denemelerim dört eski soruna, ambrosia-amrita (1924), Kentaures-Gandharva (1929), Uranos-Varuna (1934), flamen-brahman (1935) kelime çiftlerinin yüz yıldan beri işaret ettikleri sorunlara yönelir.' (Dumézil 2012:37) Dumézil mitlerin bağımsız bir alan olmadığını, toplumsal ve kültürel olguları ifade ettiklerini bilse de Hint-Avrupa örneklerinde bu olguları görmek istemeyerek farklı bağlantılar kurup üstünü örter.

Dumézil 'Son olarak, 19. Yüzyılda hep yapıldığı üzere, karşılaştırmalı mitolojinin malzemesinin birbirine bağlı olsalar bile hepsi bağımsız, belli bir hiyerarşisi olmayan ve her biri kendine özgü bir çözüme izin veren bir dizi soruna indirgenebileceğim kanısındaydım.' (Dumézil 2012:39) bu düşüncesiyle mitlerin aslında bağımsız olduğunu kabul eder. Dumézil'in bu yaşına kadar savunduğu hatta bazı çalışmalara yol gösteren düşüncesi başarısızlıkla sonuçlanır.

Hatasını kabul eden Dumézil zamanını Marcel Granet'in konferanslarını izleyerek geçirir. Üç yıl konferanslarını izlemesinin ardından Marcel Granet'in metinlerdeki kavramsal özü ortaya çıkardığına şahit olur. Dumézil bir metin açıklamasının nasıl olması gerektiğini otuz beş yıllık yaşamı boyunca bilmediğini Marcel Granet sayesinde öğrendiğini söyler. Düşüğü hatayı kabul eden Dumézil bu hatanın olumlu bir kısmı hatayı düzeltme sansı olduğunu düşündürür.

Kentauresler hakkında yazdığı kitabında, Roma şenlikleri olarak geçen Lupercalia şenlikleri arasında bağlantılar bulması Dumézil'e Frazer'inkinden farklı bir bakış açısı sağlar. Dumézil bu Bakış açısını şöyle yorumlar;'Uranos- Varuna ve flamen-brahman problemleri, kötü ele alınmış ve kötü çözümlenmiş olsa bile, beni kraliyet ideolojisi konusu içinde tutmaya devam etmiştir.' (Dumézil 2012:38)

Dumézil'in 1930 tarihli bir makalesinde Hintlilerdeki varna sistemini ele aldığı görülür. Hindistan'da toplum dört çeşit varna etrafında oluşur. 'Hiyerarşik bir düzen üzerinden işleyen varna sisteminin en tepesinde Brahmanlar yani din adamları, ardından sırasıyla Ksatriyalar yani yöneticiler, Vaishiyalar yani esnaf ve zanaatkârlar ve Sudralar yani işçiler ve hizmetçiler bulunmaktadır.' (Çatlı 2016:62) Dördüncü varnaya dahil edilmeyen tabaka ise paryalar/dalitlerdir. Bu tabaka kirli olarak adlandırılır ve kast dışında kalır. Dumézil Hintlilerdeki varna sistemini üç tabaka olarak kabul eder. Bu görüşünü şu şekilde özetler; 'Hintlilerdeki sosyal sınıflar sistemine yol açan toplum anlayışının, daha önceden Hint-Avrupalılara ait olduğunu ve sadece Asya'daki İranlılarda değil, onların Avrupalı kardeşleri olan İskitlerde de görüldüğünü, hatta İskitlerin ardılları olan Kuzey Kafkasya'daki Osetlerin içinde zamanımıza kadar süre geldiğini ortaya koymuştum.' (Dumézil 2012:39)

Yaptığı araştırma ve çalışmaların yerine oturmasının sonucunda 1938'de yeni bir karşılaştırmalı mitoloji biçimini kısmen oluşturmaya başlar. Ecole des Hautes'te verdiği bir derste flamen-brahmen sorununu bir kez daha ele alıp incelemeye başlar. Daha önce dikkate almadığı bir hiyerarşi çözüne çarpar. Daha önce ele alınmayan bu hiyerarşi Hindistan'daki sosyal sınıfla aynı olabileceğini düşünür.

Uzun bir süre üç işlev ile ilgili çalışmalar yapan Dumézil artık teori noktasına gelir. Bu araştırmanın teori noktasına ulaşmasını sağlayan dil, din ve tarih araştırmalarında edindiği bilgiler sayesinde olduğunu söyler.

Sencer Divitçioğlu Köktürkler kitabında Dumézil'in Hint-Avrupa topluluklarında varlığını saptadığı üçlü işlevi şu şekilde aktarır.

1)Kutsallık: Divitçioğlu Dumézil'in kutsallık kavramını; kutsal ile insan arasındaki ilişkiler -bunlar büyü veya ibadet kavramları olabilir- hukuk ve yönetim, Tanrı'dan devralınan egemenlik (krallık) olarak aktarır.

2)Savaşçılık: Divitcioğlu Dumézil'in savaşçılık kavramını; halkın savunması olarak görür. Savunma demek belki kelimeyi daraltmak olur, bu yüzden Hint-Avrupa topluluklarındaki kahramanlıklar, askerler, at ve zafer kavramlarını bu kavramın içine alır.

3)Üretkenlik: Divitcioğlu Dumézil'in üretkenlik kavramını; doğurganlık olarak görür. Bir toplumun sayıca fazla çoğunun olması gücü temsil ettiği için bu kavram Dumézil tarafından üçlü işleve alınır. Doğurganlık kavramını sadece sayıca artış olarak görmenin dışında çiftçi, üretici, zanaatkârlar ve tüccarları da bu kavramın içine alır.

Dumézil'in çalışmalarının sonucuna göre Hint-Avrupa topluluklarındaki devleti oluşturan yapıyı bu şekilde yorumlayıp, teori haline getirir.

3. Manas Destanı

3.1. Manas Destanı'nın Özeti

Manas Destanı'nda ana konu, Manas Kırgız Türklerinin boyunduruk altından çıkarılmaları ve tek bir bayrak altında hayatlarını devam ettirmeleridir. Destanda bu konu Kırgız Türklerinin hayatları, yaşam tarzları ile beraber işlenir. Manas Destanı'nın varyantlarında az-çok değişiklikler olmasına rağmen Radloff varyantı aşağıda bu şekilde özetlenir.

Destanın birinci bölümünde, Manas'ın soyağacı işlenir. Manas'ın atası Cakıp Han, Çırçı ile evleneli on dört sene olur fakat hala bir erkek çocukları olmaz. Bu durum Cakıp Han'ı derinden üzer çünkü erkek çocuk sahibi olmamak demek soyunun da devam edemeyeceği manasına gelir. Aradan uzun yıllar geçer ve Cakıp Han ile Çırçı'nın bir oğlu olur. Oğlu olan Cakıp Han artık mesuttur. Bu mutluluğu taçlandırmak için bir toy düzenler. Toyun düzenlenme amacı hem mutluluklarının paylaşılması, soylarının devam edeceğini duyurmak hem de oğluna isim koymaktır. Toyda yeni doğan erkek çocuğuna Manas adı verilir. Hızır'ın her daim yanında olması için dualar edilir. Verilen tüm toy ikramlarını alan misafirlerde bu dualara eşlik ederler. Manas çok geçmeden büyür. Beşikten itibaren babası gibi yiğit olarak yetiştirilen Manas Müslümanları kurtaracağını söyler. 'Destanın temel ideolojisine göre Manas, kafirlerle savaşp İslamiyet'i hakîm kılacak; sonunda komşu bütün kavimleri Kırgız bayrağı altında toplayacaktır.' (Kayhan 140) Babası Cakıp Han, Bakay'a Manas'ı eğitmesi için tembih eder ve kıyamete kadar Manas'a dostluk etmesi için Manas'ı Bakay'a emanet eder. Manas on dört yaşında kıymetli atı Ak Kula ve kırk çorası ile karargâhı devirir. Kırgızları esaretten kurtarır. Batı ve Kuzey'e seferler başlatır.

Destan'ın ikinci bölümünde Kalmuk prensi Alman Bet ve Kökçö karşılaşır. Alman Bet Kökçö'ye Müslüman olmak istediğini söyler. Kökçe Alman Bet'e Müslüman olması için bıyığını kesip sakal bırakmasını söyler. Alman Bet Müslüman olur ve Müslümanlığa davet etmek üzere annesi babasını görmeye gider. Annesi ve babası yerini yurdunu terk

etmeyeceğini Müslüman da olmayacaklarını söyleyerek Alman Bet'i reddeder. Bu durum Alman Bet'in Kökçö'nün yanına yalnız dönmesine sebep olur. Kökçö'nün çoraları ve kardeşleri Alman Bet'in Kökçö ile olmasını hazmedemez ve Alman Bet'e Kökçö'nün eşlerinden biri olan Ak Erkeç ile ilişkileri olduğu iftirasını atar. Kökçö Alman Bet'i kovar ve Alman Bet Manas'ın yanına gider. Manas gördüğü bir rüyayı yorumlatmak üzere toy düzenler. Acı Bay isimli Çora dışında kimse rüyayı yormaya cesaret edemez ve Acı Bay, Alman Bet' in Kökçö'den ayrılacağını ve kendisine geleceğini söyler Manas Alman Bet'i beklemeye başlar. Alman Bet' in geleceğini duyan Manas hazırlıkları başlatır. Annesinin kurumuş memelerinden süt gelerek Manas ile Alman Bet süt kardeşi olurlar.

Destanın üçüncü kısmında, Manas, Kökçö ile savaşı. Bu savaşın temelinde Alman Bet'in Kökçe'den ayrılıp Manas'ın yanına geçmesi yatar. Manas ile Rus Çarı olan Ak Padişah dost olarak gösterilir ve birbirleri ile savaşamayacaklarına söz verirler. Bu epizot Radolf Varyantında yer almaktadır. Manas bu sırada babasında usullere uygun şekilde isteterek biri ile evlenmek istediğini söyler ve babasından kendisine evleneceği bir kız bulmasını ister. Cakıp Han Manas'ı evlendirecek bir kız araken koyun çobanı ile karşılaşır. Koyun çobanı onu misafirperver şekilde ağırladıktan sonra Manas için en uygun kızın Kara Han'ın kızı Kanıkey olduğunu söyler. Cakıp Han Kara Han ile görüşmeye giderken Mengdi Bay Kara Han ile Cakıp Han arasına nifak sokmaya çalışır fakat başarılı olamaz. Mengdi Bay, Mans ile Kanıkey arasına nifak sokmaya çalışır fakat yine başarılı olamaz. Manas'ın tüm olaylardan sonra Mengdi Bay tarafından zehirleterek öldürülmesinin başlangıcı olur. Manas'ın ölümünden sonra tüm ailesi perişan olur. Geçimlerini sağlamak için çiftçilik yaparlar. Kanıkey Manas'ın anasına, babasına ve kız kardeşine yardım eder. Manas'ın mezarından ayrılmayan atı, kuşu ve tazısının ağlamalarına dayanamayan Allah Manas'ın dirilmesi için meleklerle emir verir. Kanıkey gördüğü bir rüya üzerine Manas'ın mezarına gider ve Manas'ın dirildiğini görür. Manas dirildikten sonra yurduna hâkim olmaya devam eder. Düşmanlara karşı seferler başlatır. Cakıp Han gelinleri değerlendirdikten sonra Kanıkey'in en uygun kişi olduğunu anlar ve Manas ile Kanıkey ile evlendirir.

Dördüncü Bölümde, Kökötöy Hanın ölümü ve oğlunun babasının ölümü için düzenlediği ölü aşından bahsedilmektedir. Müslüman-kafir ayrımı yapılmaksızın herkesi çağırır. Ölü aşında Bok Murun düzenleyeceği yarışları idare etmek üzere birini arar ve Manas kabul eder.

Beşinci Bölüm'ün adı Kös Kamandır. Cakıp Han'ın kardeşi Kös Kaman çocuk yaşta esir düşer ve onların arasında evlenip çoluk çocuğa karışır. Manas'ın namını duyar ve Manas'ın yanına göç eder. Kanıkey Kös Kaman ve beş oğlunun gelmelerinden rahatsız olur Manas'ı uyarır. Küçük yaşta kardeşsiz kalan Cakıp Han onlara yer ve yurt verir. Kös Kaman kendilerine sahip çıkan akrabalarını ağırlamak için bir toy düzenler. Kös Kaman'ın beş oğlu Manas ve Cakıp Han'ın yaptıklarına karşılık hainlik yaparlar ve Manas ve kırk çorasını zehirler. Manas Kanıkey'in ilacı ve Mekke'den gelen Han Koca (Peygamber) yardımını ile kurtulur. Çoraları olmadan Manas'ın kıymeti olmayacağı için Mekke'ye giderek çoraları için dua eder. Duası kabul olur, Manas'ın çoraları dirilir ve akrabalarından öç alırlar.

Destanın altıncı bölümü Semetey'in Doğuşudur. Bu bölümde Manas ölür. Manas öldüğü sıra Kanıkey hamiledir. Geleneklere göre dul kadın evlat sahibi değilse kayınbiraderlerinden biri ile evlenmek zorundadır. Fakat Kanıkey haber gönderir eğer doğacak çocuk kız olursa evleneceğini, erkek olursa evlenmeyeceğini bildirir. Çocuk doğar ve erkektir. Erkek olmasından dolayı iktidarları tehlikeye giren amcalar çocuğu öldürmeye karar verirler. Manas'ın annesi ve Kanıkey Semetey'i alıp kaçarlar. Yollar aç, susuz uzun süre kaçmaya devam ederek perişan olurlar. Manas'ın kıyamete kadar dostu olan Bakay onlara yolda yardım eder ve babasının yanına gitmelerini söyler. Kanıkey babasını yanına gider ve Kara Han onlara sahip çıkar. Bir toy düzenleyerek çocuğa Semetey adı verilir. Semetey çocukluk çağlarını dedesi ve annesiyle burada geçirir. O da babası gibi beşikten itibaren güçlü ve kahraman olmak için doğmuştur. Küçük yaşta babasının Manas olduğunu öğrenir. Kendi topraklarını bırakıp burada yaşamak istemez ve amcası ve çocuklarından öç almak ister. Annesi Kanıkey babasının dostu olan Bakay'a gitmesini söyler. Bakay'ı bulur ve ona yardımcı olmasını ister. Geri döner annesini ve Baybiçe'yi ana yurtlarına götürür. Gittiklerinde yurtlarının darmadağın olduklarını

görürler. Semetey amcasından, Kanıkey kayınlarından, Baybiçe ise oğlunun öldürülmesine sebep olan kocasından intikamını alır. Semetey yurdu tehlikeye girmesin diye babasının çoralarına yanına almak ister. Çoralar bunu kabul etmeyince çoraları öldürür. ‘Bu çoraların arasında, babalarının en sadık adamları olan Alman Bet ile Acı Bay da vardır.’ (Yıldız 1995:32) Alman Bet ile Acı Bay’ın eşleri bu sırada hamiledirler. Çocuklar dünyaya gelince kardeşi olmayan Semetey Kan Çora ve Kül Çora ile kan kardeşi olur.

Destanı son bölümü Semetey adını taşımaktadır. Semetey büyüyünce, Kan Çora ve Kül Çora ile birlikte düşmanlarına seferler başlatır. Henüz hiç görmeden âşık olduğu dayısının nişanlısı Ay Çörök’ü kaçırıp evlenir. Kan Çora Kül Çora’yı kıskandığı için Semetey’in düşmanı olan Er Kıyas ile birlik olup Semetey’e tuzak kurar. Bu tuzağa düşen Semetey Kül Çora’nın yardımlarına rağmen kurtulamaz ve Kan Çora tarafından öldürülür. Semetey’i öldüren Er Kıyas Semetey’in eşi olan Ay Çörük ile evlenir. Ay Çörük o sıra altı aylık hamiledir. Doğan çocuğunu Er Kıyas öldürmesin diye onu tehdit eder ve çocuğu ona kabul ettirir. Er Kıyas çocuğa isim koymak için bir toy düzenler. Çocuğa kimse isim koymak istemez bir anda gökten ak boz atlı gelir ve çocuğa Seytek ismini verir. Kül Çora Ay Çörök’ü ziyarete gelir Ay Çörük ondan bir söz ister Seytek’e büyüyünce babasının kim olduğunu anlatıp Er Kıyas’tan intikam almasının ister. Seytek büyüyünce Kül Çora tekrar gelip Seytek’i bulur ve ona gerçekleri anlatır. Seytek gerçekleri öğrenince Kan Çora ve Er Kıyas’ı öldürür. Böylece hem annesi Ay Çörök’ün hem de büyük annesi Kanıkey’in intikamını almış olur. Yurduna sahip çıkar, bütün toprakların sahibi olur.

3.2. Manas Destanı'nın Baş Kahramanları

Manas Destanı'nın şahıs kadrosunu erkek kahramanlar ve kadın kahramanlar olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Bu başlıklardaki kahramanlar alfabetik sırayla verilmiştir.

1)Erkek Kahramanlar:

Acı Bay:

Destanda sık sık adı geçen Manas'a destek olan bir kahramandır. Acı Bay destanda toplumu düzenleyici özelliklere sahip olan bir kişi olarak bilinir. Aşağıdaki mısralardan da Acı Bay'ın bu özelliklerini görürüz.

“Yırtılanı yamayan,
Bozulanı düzelten,
Tatlı dilli Acı Bay”

Acı Bay Manas'a verdiği hizmetten sonra oğlu Semetey için desteği vermek istememiştir. Bunun sebebinde ise yaşlılığa bağlanmaktadır.

Ak Padişah:

Manas'ın dostudur. Manas evlenirken Ak Padişa'ya danışmıştır, Ak Padişa bunun karşısında sevgi ve saygısını göstermek için altın dağıtmıştır.

Alman Bet:

Destan uzunca anlatılan kahramanlardan biridir. Bir han oğludur. Alman Bet'in babası Kara Han olarak bilinmektedir. Destanda güçlülüğü ve cesareti hakkında bilgiye sahibi oluruz. Kökçö ile tanışarak, Müslüman olur. Kökçö'nin kardeşleri Alman Bet ile yakınlığını çekemez ve aralarına fitne sokar. Kökçö'den ayrılıp Manas'ın yanına geçer. Manas'a dost olur. Manas öldükten sonra Semetey'e hizmet etmek istemez. Bunun üzerine Semetey tarafından öldürülür.

Bakay:

Cakıp Bay'ın Manas için dost olmasını istediği kahramandır. Manas'ın her zaman yanında bulunmaktadır. Destanda sıkça övülen bir kişidir.

Aynı zamanda destanda Bakay ile Cakıp Han'ın aynı yaşlarda olduğunu öğrenmekteyiz. Bu yüzden Cakıp Han Bakay'ın Manas'a arkadaş, dost olmaktan öte yön gösterici bir kişi olmasını istemiştir.

Cakıp Han:

Destanda önemli kahramanlardan biridir. Kara Han'ın oğlu Manas'ın babasıdır. Cakıp Han'ın fiziksel özelliklerini anlatan tasvirlerle pek rastlanmaz. Cakıp Han kardeşlerinin çocuklarına ve Manas'ın ölümünden sonra gelinine ve çocuklarına karşı tutunduğu tavırdan kaynaklı karakter yapısı olarak kötü bir kişiliği temsil eder.

Er Kıyas:

Semetey'i öldürmesi, Semetey'in eşi olan Ay Çörök'ü kendisine eş olarak alması, Seytek Doğduktan sonra onuda öldürtmek istemesinden dolayı destanda kötü bir karakter olarak yer almaktadır.

Kan Çora:

Destanda Kan Çoray, babası Semetey'i öldürmek isteyip ihanet eden çorası olarak görmekteyiz.

Karım Bay:

Kanıkey'in ökül atasıdır. (Yıldız 1995:121) Ökül ata kavramı günümüzde kirvelik olarak geçen, babanın yerine düğün ve sünnet düğünü masraflarını karşılamaktır. Ökül atalık yapan kişinin karşıdaki aile ile akrabalıktan öte bir bağı olmaktadır. Manas'ın ölümünden sonra Manas'ın ailesine sırf çeviren Karım Bay destanda kötü karakter rolündedir.

Kökçö:

Manas'ın annesi olan Çırçı'nın kardeşidir.

“Dağ gibi olmuş Kökçö Han”

Mısrasından Kökçe Han'ın kalıplı bir insan olduğu belli edilmiştir. Alman Bet'i Müslümanlığa geçirmesini sağlayan Kökçe başlarda iyi bir kişi olduğunu sergilerken, daha sonra Alman Bet'i eşinden kıskanarak kovar.

Kös Kaman:

Cakıp Han'ın küçük yaşta esir düşen kardeşidir. Yıllar sonra esirlikten kurtulur ve eşi ve çocuklarıyla çıkıp gelir.

Kül Çora:

Aşağıda destanda yer alan mısradan hareketle avucunda bir kül ile doğduğu anlaşılmaktadır.

“Bir bala kül avuçlayıp düştü.”

Semetey'in adını Kül Çora koymuştur.

Yaşamı boyunca Semetey'e ve onun ailesine sahip çıktığı için destanda iyi bir kahramandır.

Manas:

Destanın baş kahramanıdır. Babası Cakıp Han, annesi Baybiçe Çırçı'dır. Babası Cakıp Han olduğu için Manas'ta ileride onun gibi olacaktır. Destanda şu ifadelerle karşılaşırız. Erken yaşta ata binmeyi ve ok atmayı öğrenmiştir. On dört yaşında ise Han olmuş bir kişidir.

Destanın diğer kahramanları da Manas için düşüncelerini, fiziksel özelliklerini gücü ve kahramanlığı temsil eden hayvanlar üzerinden yapmışlardır. Destanın farklı mısralarında ise Manas'ın kaşlarının kalın olduğu kirpiğinin uzun olduğu bilgisi de verilir.

Manas'ın güçlü bir kahraman olarak anlatıldığı bölümlerde atı ve üzerine giydiği abası da onu güçlü yapan faktörler arasında verilmiştir.

Manas'ın bu gücünün altında yatan en büyük faktör doğumundan itibaren Müslümanlık adına tüm coğrafyaya hâkim olmaktır.

Semetey:

Manas'ın ölümünden sonra doğan oğludur. Babası Cakıp Han ve amcalarından kurtarmak için Kanıkey ve Baybiçe tarafından kaçırılmıştır.

Destanın bazı mısralarında Semetey doğduğu günden itibaren babasının öcünü alabilecek bir kahraman olarak doğduğu ifade edilir. Çocukluk zamanını Cakıp Han'ın babası olan Kara Han'ı babası olarak bilir ve onun yanında geçirir. Babası gibi yiğit ve kahraman bir kişidir. Destanın bazı mısralarında Semetey'inde kişisel özelliklerini gücü ve kahramanlığı temsil eden hayvanlara benzetilerek anlatılır. Asıl babasının Manas olduğunu öğrenince Cakıp Han ile amcalarını öldürerek üstüne düşen görevi getirir, babasının öcünü almış olur.

Seytek:

Semetey'in oğludur. Diğer kahramanlar gibi bir yılda doğmuştur. Semetey'i öldüren Er Kıyas, Semetey'in eşini Ay Çörök'ü kendisine nikahlar. Er Kıyas Seytek'i önce öldürmek istese de Ay Çörök'ün akıllı tavrı sayesinde Er Kıyas Seytek'i evladı olarak kabul eder.

2. Kadın Kahramanlar

Ay Çörök:

Destanda isminin çok geçtiği bir kadın karakterdir. Semetey'in kaçırarak evlendiği eşidir. Semetey'in rüyasını yorumlayarak onu sefere göndermek istemez fakat Semetey Ay Çörök'ü dinlemeyip sefere çıkınca ölür. Er Kıyas, Semetey'in eşini Ay Çörök'ü kendisine nikahlar. Er Kıyas Seytek'i önce öldürmek istese de Ay Çörök'ün akıllı tavrı sayesinde Er Kıyas Seytek'i evladı olarak kabul eder.

Çırçı:

Destan kahramanı olan Manas'ın doğuşunu sağlayan Çırçı Manas'ın annesidir. Cakıp Han'ın eşi olan Çırçı, 14 yıl sonra Cakıp Han'a Manas'ı doğurarak ona erkek evlat vermiş olur. Cakıp Han'ın baybiçesidir. Han'ın nikahlı olarak geçen birinci eşi anlamına gelmektedir. Çırçı sadece bir eş olarak yer almaz destanda. Aynı zamanda güçlü ve akıllı bir kadında temsil eder. Destanın birkaç mısrasında geline yardımcı olarak torununu Cakıp Han'dan kaçırmışlardır.

Kanıkey:

Kanıkey destanda ilk olarak karşımıza Cakıp Han'ın Manas'ı evlendirmek için kız aradığı zaman diliminde koyun çobanın Kanıkey'den bahsetmesiyle çıkar. Çobana göre Kanıkey sadece iyi bir eş değil aynı kayınana ve kayınataya bakabilecek iyi bir karakter olarak verilir. Kanıkey destan için önemli bir kahramandır. Kanıkey tarım toplumu insanı olduğu destanda bereketi temsil eden bir kahraman olarak yansıtılıyor. Ata bindiği bahsedilen mısralar verilir. Bu özelliklerinin dışında Manas'ın ölümünden sonra Çırçı ile birlikte ailesine sahip çıktığından da bahsedilmektedir.

4. Manas Destanı'nda Üç İşlev Teorisi

4.1. Manas'ta Yönetim

Dumézil Hint-Avrupa uygarlığı konusunda yaptığı çalışmalarında, bu uygarlıkların değişmez bir üçlü sisteme bağlı olduğunu görür. Yönetim, savaş ve üretim olarak açıkladığı bu sistemin ilk olarak yönetim kısmı Manas Destanı'na uyarlanacaktır. Dumézil bu üç unsurun yanına ek olarak evrensel olmayan dördüncü bir unsuru da ekler. Bu unsur, erkeğin yanında bulunan gelin, eş veya bir akrabasıdır. Bu yüzden Dumézil'in bu dördüncü unsurunu Manas Destanı'nda yönetimi açıklarken yer yer yönetime dahil olan, eşlerini yönlendiren kadınlara da yer verilecektir. Dumézil, devleti oluşturan sosyal sistemi mitlerde kahramanlar üzerinden açıklamıştır. Ona göre bu kavram, Hint-Avrupa toplumları incelediğinde toplum yapısını oluşturan etmenler arasında yer alır. Türk halk anlatılarında toplumun yönetimiyle, bürokratik sınıf yapısıyla sıklıkla karşılaşırız. Destanlarımızda yönetim kavramı; kutsallık, babadan oğula geçen kahramanlık, büyü veya ibadet yoluyla ulaşılan liderlik, Tanrı'dan devralınan hukuk ve yönetim şekli olarak ele alınabilir.

Sencer Divitçioğlu devleti oluşturan kutsallık kavramıyla ilgili şunları söylemektedir. Paris'te çalışmalar yaparken eline bir makale geçer. Makalenin konusu Asya Hunları ve Hun kazanlarının tipolojileridir. Makaleyi inceledikçe makalede yer alan kazanların üzerindeki çizimler, o toplumun yapısını doğrudan aktarıldığını savunur. Üçlü işlev teorisi Hunlarda belirgin bir şekilde gören Divitçioğlu, Türk toplumunda, Bilge Kağan ve Kül Tigin yazıtlarından örnekler inceler. Bu örneklerde 'qut' (kut), 'küç'(güç), 'ülüg' kelimeleri ile karşılaşır. Kut, Tanrı'nın bahsettiği kutsallık ve egemenliği temsil eder. Güç yine Tanrı'nın bahsettiği fiziki güçtür. Ülüg ise doğurganlık ve berekettir. Sencer Divitçioğlu yönetim-kutsallık sınıfını Kök Türk yazıtlarında açıklarken dört kelimedenden yola çıkar. Bunlar; Kök Tengri, Yağız Yır, Iduk Yır Sub ve Umay'dır. Bu yazıtlarda vardığı sonuç Tengri; kut verebilir, güç kazandırabilir ve ülüg sahibi olunmasında yardım eder. Bu kavramları yapabildiği için toplumun başında gelen, toplumu yönetebilen bir

kişi konumundadır. Umay; yazıtlarda çocukların on dört yaşına gelene kadar onların koruyucu ruhu olarak geçer. Kök Türk ve Uygurlar ile ilgili belgelerde Iduk Yir Sub, daima Yağız Yir'in yanında yer alır. İkisi de bereket Tanrıçası olarak geçer. Iduk Yir Sub yetkilerini kaybedince görevi Yağız Yir devralır, bereket Tanrıçası olarak kabul edilir. Kök Türklerde kutsallık, savaşçılık ve üretkenlik üçlü işlevin arkasında yatan tek güç Tengri olarak kabul edilir. Tengri'den bahşedilen kut (kutsallık), kü (güç) ve ülüg(üretkenlik) olduğu varsayılır.

Göktürklerde yönetim ve bürokrasi konusu, Türk Kağanlık dönemlerinde yaşamış olan Kağanlar toplumun düzeninin koruyup, birlik ve beraberliği sağlar. Fakat bu Kağanlara verilen görevlerden Tengri'den bahşedilen özelliklerdir. Yine de toplumu yöneten, bir arada tutan kişilerdir. Dumézil'in yönetici sınıfını temsil eden kişiler arasında yer alır.

Dumézil'in üç işlev teorisinin ilki olan yönetici sınıf, Manas Destanı'nın incelenmesi sonucunda, destandan alınan kavramlarla bu bölümde aktarılacaktır. Manas Destanı'ndan örnekler alınarak aktarılan bu kavramlar, Dumézil'in kutsallık-yönetim kavramıyla ilgilidir.

Manas Destanı'nda doğum faktörü Dumézil'in kutsallık teorisiyle doğrudan ilgili bir kavramdır. Kutsallık yönetim, Tanrı'dan devralınan hukuk sistemi olarak geçtiği için Manas Destanı'nda yer alan Manas, Semetey ve Seytek başkahramanların doğumları bu yüzden önemli bir yer teşkil eder.

Türk halk anlatılarında doğum başlı başına bir konudur. Destanlarımızda çocuğun doğma veya doğmama bölümleri olağanüstü betimlemeler ve yöntemlerle açıklanır. Anne-babanın geç çocuklarının olması karşımıza sıklıkla çıkan bir motiftir.

Manas Destanı'nda Cakıp Han bir erkek çocuğu olmadığı için yakınır. Çocuğunun olmamasını eşi Çırcı'nın üstüne düşen görevleri yerine getirmemesine bağlar. Destanda bu durum eşi Çırcı'nın dağılan saçını toplamaması, Allah'a tövbe etmemesine, ölmüş zatlari ziyaret etmemesine, elma ağacının altında yatmamasına, akarsuya sucu salmamasına bağlanır.

Çırçı'nın erkek çocuk doğurmasının doğaüstü güçlerden yardım alarak gerçekleşeceğine inanılır. Manas'ın doğumu olağanüstü güçlerle gerçekleştiğinden yönetici, kahraman ve savaşçı olduğu onun kaderi olarak verilir. Kırgız beyi Akbalta, onun kaderini şöyle belirtir: 'Bu oğlan Kalmuk, Çin ve Moğollardan Kırgızların öcünü alacak, yaşı on iki olduğunda Kaplan Manas adı meşhur olacak, şimdilik onun Manas olduğunu düşmanlar bilmesinler.' (İnan 1992:7) Doğar doğmaz kahraman olan Manas yönetici sınıfı simgelerken annesi Çırçı ise hem üretkenlik hem de doğaüstü güçlerden yardım almasıyla kutsallık niteliği taşımaktadır.

Manas Destanı'nda Manas doğarken Abdulkadir İnan bu durumu şöyle açıklar. 'Büyük kahramanlar, avuçlarında kan tutup doğarlar.' (İnan 1954:235)

Bu durum onun kutsal, üstün niteliklere sahip olduğunun göstergesidir. Destanda bu durumu şu dizelerde görürüz:

"Anadan canı düştüğünde,
Koyun bağı gibi kara kan,
Sağ elinde bulunan,
Göz kapağı yüksek, kaşı alçak virgül,
Gözü kızıl, yüzü sarı,
Kanlı doğan Er Manas." (Yıldız 1995:341)

Manas Destanı'nda kahramanlarının doğuş süreleri de dikkat çeker. Semetey'in doğumu on ay sürerken, Seytek'in doğumu on iki ay sürer. Kahramanların doğum süreleri birbirinde farklı olağanüstü süreler olduğu için diğer insanlardan ayrılarak bu kişiler toplumda yönetici yapıyı temsil eder.

Türk destanlarında isim verme geleneği birçok yerde karşımıza çıkar. 'Dede Korkut Kitabı'nda bir erkek çocuğunun isim alabilmesi için kan dökmesi, baş kesmesi toplumu adına bir yararlılık göstermesi gerekmektedir.' (Kaya 45) Manas Destanı'nda kahramana isim verme uygulansa da Manas, Semetey ve Seytek için hiçbir zorlu sınava tabii tutulmazlar. Onların doğuştan beşikten itibaren kahraman oldukları kabul edilir.

“Ak boz kısrak soydurdu,
“Dört peygamber hocaya,
Adını Manas koydurdu,
Peygamber balayı sınıadı,
Cerken’den gelen yedi elçi,
Centegini adamakıllı yiyip gitti,
Manas cin gibi çıkacak deyip gitti
Kıtay’tan gelen kırk elçi,
Kaynasını adamakıllı yiyip gitti,
Manas Kutay’ı kıracak deyip gitti,
Nogoy’dan gelen on elçi,
Oturup etini yiyip gitti.

Manas kuvvetli çıkacak deyip gitti.” (Yıldız 1995:252)

Manas’a isim verilmesi için onun adına bir toy düzenlenir. Manas’ın doğuştan kahraman olarak seçilmesi, dört peygamberin ona isim vermesi, Manas’ı toplumu koruyacak, bir arada tutacak bir lider olarak görmelerindendir. Dört peygamberin Manas’a isim vermesi Tanrı’dan verilen yöneticilik olarak yorumlanır.

Bir başka isim verme töreni Semetey içindir. Semetey’e isim vermek için halktan kimse çıkmayınca gökten bir ak sakallı çıkar ve Semetey’e ismini verir. Aynı durum Semetey öldükten sonra oğluna isim verme töreninde tekrarlanır. Manas, Semetey ve Seytek’in isim verme törenlerinde peygamberler ve ak sakallı dervişlerin yer alması toplumda diğer kişilerden farklı bir noktada olduklarını gösterir. Destanda bu kişiler karşımıza toplumu yöneten büyük kahramanlar olarak çıkar.

Adak kelimesi Kâmus-ı Türki’de ‘Mukaddes bir şahıs veya makama ahd olunan şey, nezir’ olarak açıklanmıştır. Manas Destanı’nda adak motifi; Manas ile Kanıkey’in evlenmesini istemeyen Mengdi Bay’ın Manas’ı zehirleyip öldürtmesiyle başlar. Kanıkey bu ölümün ardından bir rüya görür ve Cakıp Han’a yorumlaması için anlatır. Manas’ın

dirileceği şeklinde yorumlayan Cakıp Han, Manas'ın mezarının başına Serek çorasını yollar. Serek mezarı görürünce hemen bir adakta bulunur:

“ Ey Huda, Ey Kocam!
Korosan kılıcı kında olsa,
Ak Kula ile Ak Sungur,
Manas'ın dirilmesi gerçek olsa
Koyundan dokuz alayım!
Yiden dokuz alayım Deveden dokuz alayım
Kırk çoranın başını sayıp bir dokuzu
Dilek kıl!
Deyip salayım!” (Yıldız 1995:231)

Mezarın başına giden Serek Manas'ın dirildiğini görünce dokuz tane koyun, deve ve ineği serbest bırakacağını adak adar. Manas'ın ölüp dirilmesi destanda her kişinin başına gelen bir olay değildir. Manas için adak adanması, Manas'ın ölüp dirilmesi, Manas'ın destanda halk için önemli bir karakter olduğunu vurgulamaktadır.

Adak adamak günümüze kadar uzanan bir gelenek halindedir. ‘Adak veya kurban pratiği ile ilgili bir gelenekte adağın, derdine çare aranan kişinin başından çevirerek yerine getirmesidir.’ (İnan 1954:114). Türk kültüründe de adak kavramı geçmişten günümüze kadar gelir.

Manas Destanı'nda anne-babanın erkek çocuk sahibi olmalarının, Dumézil'in yönetici sınıf teorisiyle iç içe bir kavramdır. Doğan çocuklar daha beşikten itibaren yönetici özellikleri gösterir. Cakıp Han'ın bir erkek evladının olması için dualar etmesi, Çırcı'dan sadece erkek bir çocuk doğurmasını beklediğini görmekteyiz. On dört yıl sonra bir oğlu doğar ve kutlamak için ziyafet verir. Özellikle çocuklarının erkek olması toplumda yer edinmek için hem kadın hem de erkek için önem teşkil eder.

Destanın birinci bölümünde doğan Manas, destanın baş kahramanı olan bir çocuktur.

“Altı yaşında iken

At Kula’ya bindiğimde...” (Yıldız 1995:138)

Dizeleriyle anlatılan Manas altı yaşındayken At Kula adlı ata binmeyi öğrendiğini görürüz. Bu durum Manas’ın yetiştirilme şekli, yiğitlerin büyütülme şekline benzer. Manas daha altı yaşındayken milletine yakışır, lider olması için eğitilir.

“Boto gibi gözünü parlatmışü

Şakar gibi içini kaynatmış,

Cakıp oğlu genç Manas,

Yalnız olan Er Manas,

On yaşında iken ok atmış,

On dördüne çıktığında,

Karargâh çalkalayıp han olmuş.” (Yıldız 1995:138)

Bu dizelerde Manas’ın gözlerinin parladığı, on yaşında iken ok atmayı öğrendiği, on dört yaşında ise iktidarın başına gelip han olduğu anlatılır. Destanda geçen Manas’ın elinde kan ile doğması, Manas’ın yiğitliğinin belirtisidir. Manas gerek eğitilme şekli gerekse de doğuş şekli bakımından toplumda lider konumunda olduğu vurgulanır.

Manas isim alırken ve doğduktan sonra kırklar ve hıızrlar tarafından korunur. Bu durumda sadece han olabilecek bir kişiye denk gelir.

Destanda Manas’ın gücünden uzun uzadıya bahsedilir. Manas’ın gücünden bahsederken hayvanlarla savaşması örneği verilir. Kahramanların yetiştikleri çevre dikkate alındığında hayvanlarla da mücadele etme söz konusudur. Hayvanlara karşı galip gelen kahramanlar güçlerini halka göstermiş olur. Manas’ın doğduğu andan itibaren tek gayesi yaşadığı coğrafyaya hâkim olmaktır. Bu coğrafyaya hâkim olma isteğinin tek nedeni Müslümanlıktır. Manas ülkesi ve dini için her zaman tek başına bir yiğit olmak istemiştir.

Toplumda yönetici olan Manas'ın her yönetici gibi halkına karşı bazı sorumlulukları da vardır. Halkını koruması, doyurması bunların başında gelir. Halkı Manas için şu dizeleri söyler.

“Boz-adır dağı eteği gibi,

Gökteki Huda Tanrı gibi (Yıldız 1995:146)

Bu dizelerde Manas ile Allah arasında bir benzerlik kurulduğunu görürüz. Manas'ın toplumu üzerindeki etkisini açıkça ortaya koyan bir örnektir.

Destanın ikinci kahramanı Manas'ın ölümünden sonra doğan oğludur. Semetey babası öldüğü için öksüz bir çocuktur. Fakat o da babası gibi toplumda söz hakkı olacak, toplumu yönetecek bir kahramandır. Kanıkey, Semetey'i amcalarından ve Cakıp Han'dan korumak için Temir Han'ın yanına kaçar. Temir Han Semetey için bir toy düzenler. Bu toyda bir zat Semetey için dualarda bulunur. Semetey'in babasının ve anasının öcünü alacağını, halkı için bir yiğit olacağını dile getirir. Semetey'in çocukluğu babasından ayrı, Kara Han'ı babası olarak bilmesiyle geçer. Gerçeği öğrenince babasının öcünü almak için Bakay'ın yardımıyla amcalarını ve Cakıp Han'ı öldürür. Bu intikamı gerçekleştirdiği için halkın beklentisini ve zatin dualarını yerine getirir.

“Bahadır gibi kulaksızı,

Düşman dendiğinde sevinen,

At üstünde giyinen...”(Yıldız 1995:153)

Dizeleriyle Semetey'in kahraman bir yiğitte olması gereken özelliklerin hepsinin olduğunu görürüz. Semetey'in hayatı at üzerinde düşmanlarla savaşarak geçer.

“Semetey gibi kulaksızın

Işığından ay korkuyor,

Parıltısından gün korkuyor,

Semetey gibi kulaksızı

Manasça uraan bağırdı,

Semeteyce haykırdı,

Karagay Mızrak savurdu,

Düşman kaçtı diye bağırdı,

Altı yüz bin yabancı kalabalık orduyu

At sağırsına saldı...” (Yıldız 1995:154)

Semetey’in savaşması çeşitli benzetmelerle anlatılır. Semetey düşmana vurduğu zaman birçok kişiyi imha eder. Semetey üzerine düşen tüm görevleri yerine getirdiği için halkına laik olan bir yöneticidir.

Destanın üçüncü kahramanı Semetey’in oğlu Seytek’tir. Seytek’te babası gibi yetim olarak büyüyen bir çocuktur. Babası gibi Seytek’in üzerine düşen bazı görevleri vardır. Bunlarda ilki babası ve atasının intikamını almaktır. Annesi, Kül Çora ile birlik olmasını ondan savaşmak için eğitim almasını söyler. Büyüdüğü zaman Er Kıyas ve Kan Çora’dan intikamını alarak üzerine düşen görevi yerine getirir. İkinci görevi ise atasından ve babasından yadigâr olan ailesine, milletine ve topraklarına sahip çıkmasıdır. İkinci görevini de başarıyla tamamlayan Seytek uzun yıllar topraklarını yöneterek hüküm sürer. Destanda gördüğümüz Manas, Semetey ve Seytek’in baş kahramanlar olması, toplumun huzuru ve güveni için toplumu yönetip birlik altında tutmaları, topluma karşı sorumluluklarını yerine getirdiklerinin kanıtıdır.

Destanda islami unsurlar ön plandadır. Devleti yöneten Manas’ın tek gayesi milletin din ve toprak bütünlüğünü sağlamaktır. Manas’a toplumu bir arada tutma, yönetme vasfı da Allah tarafında beşikten itibaren geldiği söylenir.

Kırgız Türkleri islâmiyetin kabulünden sonra, Manas Destanı’nda da eski Türk inanç ve kabullerinin izlerini görmekteyiz. Destanda Manas’ın dirildikten sonra, dua ve dileklerin kabulü için beyaz renkte olan hayvanlar kurban edilmektedir. Hikmet Tanyu özellikle beyaz hayvanların kurban edilmesini şöyle açıklamıştır. ‘Beyaz renk dinlerde ve halk arasında saflığın, temizliğin, hassasiyetin işareti ve yalnızlık hissinde olanların sevdiği bir renktir.’ (Tanyu 1986:173) Manas için hayvan kurban edilmesi Manas’ın toplumda üst tabakada yer aldığıının göstergesidir.

Manas, Semetey ve Seytek gibi yönetici sınıfı temsil eden kahramanların doğumundan sonra dualar edilir.

Kahramanlar arasında selamlaşma da ‘Selâmün aleyküm’ şeklinde İslamiyet’in etkisi görülür.

Müslüman olma Manas Destanı'nda üç yerde verilir. Birincisi Alman Bet'in Kökçe ile tanışıp Müslüman olmasıdır.

“Bolca çayı kaydattı,
Sonra Alman Bet'e sundu.
Alman Bet çayı almadı;
Benim bıyığımı kazıyalım
Sakalı benim bırakalım
Getir kuranı göreyim!
Yay. Kitabını okuyayım!
Tanırsam alıp içeyim!
Tanımazsam nasıl içeyim? “ (Yıldız 1995:309)

Dizelerinde bir topluma hâkim olan Manas'ın yönetici ve dost tavrıyla Alman Bet'i Müslüman yaptığını görürüz. Manas'a Allah tarafından verilen kahramanlık özelliği Müslümanlığı da yaymasına vesile olmaktadır. Bunun üzerine Alman Bet'in annesi ve babasını Müslüman yapmak ister. Fakat annesi ve babası oğullarının bu isteklerine karşı çıkar. Alman Bet'in Manas'ı dinleyerek Müslüman olması, Manas'ı sözü geçen, insanları yönlendiren bir kahraman olarak karşımıza çıkarır.

Destanda geçen üçüncü Müslümanlık motifi Cakıp Han'ın küçükken esir düşen kardeşi ve kardeşinin oğullarının Müslüman olmasıdır.

“Çenesine sakal bıraktı
Dudağından bıyığını aldı,
Bismillahi öğretip
Dinini Müslüman yaptı.” (Yıldız 1995:311)

“Ak kula kuvvetinde atlardan
At yarışı bittikten sonra
Yurda altın sıkke saştıktan sonra
Karagaydan tabut yardırıp
Testere ile kesip

Besmele kıldırıp
Boyunduruk yaptırıp
Asil yerde telala
Deve kaldıran pehlivana
Başını sıkı tututurup
Balta ile bastırıp
Kalmakların çocoğunu
Keser ile kestirip
Müslüman yaptı,
Beş vakit namaz öğretip
Götüne taharet aldırması
Kur'an kitap koynunda
Bir Müslüman olduktan sonra,
Kudret sözü ağzında
Yaşadı Kös Kaman.” (Yıldız 1995:311)

Cakıp Han Manas'ın babası olduğu olduğu için gücü temsil eder. Cakıp Han'ın kardeşi ve oğulları bu gücün yanında yer almak için Cakıp Han'ın dediği Müslümanlık kurallarını yerine getirir. Sünnet ettirilir, saç-sakal-bıyık tıraşı yaptırılır, abdest ve namaz alma gibi kurallar öğretilir. Müslüman olan her bir kişi için toy düzenlenir.

Destanda ölüm motifi birçok yerde vurgulanır. Ölüm motifi anlatılırken bazen kahramanların bazen de hayvanların üzerinden gösterilir. Destanda Manas'ın iki kere öldüğünü görürüz. Destandaki bir kahramanın ölüp dirilmesi herkesin başına gelebilecek bir olay değildir. Bu durum Manas'ın toplumda önde gelen, toplum tarafından önemli bir şahsiyet olduğunun göstergesidir. Manas ilk ölümünde ölmek üzereyken yanına çoralarını çağırır ve onlara vasiyette bulunur. Manas'ın vasiyette bulunması onun yüce ve söz sahibi olduğunun göstergesidir. Bu vasiyet onların geleceği hakkında değil, öldükten sonra da yurduna sahip çıkmaları için onlara sorumluluk vermesi hakkındadır. Manas ikinci ölümünde bu sefer Bakay'a vasiyette bulunur. Bu vasiyet Bakay'a eşini ve doğacak

çocuğunu emanet eder. Manas ikinci ölümünde geride kalan ailesi ve sevdiklerinin korunması, bakılması, yetiştirilmesini ister. Bu yönüyle büyük bir kahraman olmasının yanında, kendi ailesinin günlük yaşamında refah yaşamasını istediğini de görürüz. Bakay, Manas'ın ölüsüne sahip çıkar fakat Manas'ın babası Cakıp Han ve üvey kardeşi üstüne düşen görevi gerçekleştirmeyip ölü aşını sunmaz. Bu durum Manas'ın statüsünü zedelediği ve küçültücü bir durum olarak görüldüğü için, Kanıkey onları affetmez. Kahramanların ölümünden sonra defin işlemleri sırasında yapılan davranışlar kişilerin maddi ve toplumdaki statüsünü belirler.

“Dokuz gün yattı
Doksan bee soydu
Altı gün yattı
Altmış bee soydu
Altınlı donunu dokuzar dokuzar
Halka cırtış verdi
Karagaydan derin tabut kestirdi,
İç yüzünü altınlayıp
Dış yüzünü gümüşleyip
Manas'ı tabutuna sattılar”(Yıldız 1995:322)

Manas toplumda yönetici sınıfı temsil ettiği için mezarına koyulmadan önce statüsünü belli eden altın, gümüş ve uğruna hayvan kesme ritüeli gerçekleşir.

Destanda ölümün getirdiği yas süreci de kahramanların statüsüne bağlı olarak değişmektedir. Manas'ın ilk ölümünden sonra yas süreci şu şekilde anlatılır:

“Aydan aydan ay geçti,
Manas'ın azabı gayet yaman geçti,
Ala dağ gibi Cakıp Han
Günden günden gün geçti,
Gülistan doğan Manas'ın
Kederi gayet yaman geçti.” (Yıldız 1995:335)

Bu dizelerde belirtildiği gibi Manas'ın ölümü toplumu için zor günlerdir ama en çok zorlanan kişinin eşi Kanıkey'in olduğunu,

“Dağıtmasın saçını, hastalanır, çoram

Yırtmasın yüzünü, hastalanır, çoram.” (Yıldız 1995:336)

dizeleriyle Kanıkey'in yas tutarken yüzünü yırttığını, saçını dağıttığını görürüz. Bu durumun sebebi eşleri ölen kadınların yaşayış biçimleri ve statüleri de değiştirir.

Yönetici kesimin silahları da farklı ve özeldir. Manas Destanı'nda silahların önemi kahramanlar doğduğu andan itibaren gelir.

“Çırpıdan yay yaptı,

Çiyden ok yaptı.” (Yıldız 1995:364)

Dizelerinde büyük kahramanların daha çocuk yaşta kendilerine oyuncak olarak silah yaptıklarından bahsedilir.

Yönetici kişiler destanda farklı şekillerde evlilik yapabilirler. Manas ve Kanıkey'in evlenmesi destanda geniş bir yer kaplamaktadır. Düğün törenleri hakkında detaylı bilgi verilmesi Manas'ın toplum için önemli bir kişi olduğunu vurgulamaktadır. Kadınların baybiçe olması için geleneklere uygun şekilde kızın istenmesi gerekmektedir aksi takdirde kız kaçırma veya ganimet karşılığında kız alma kadınları baybiçe yapmamaktadır.

Destanda geçen bir diğer evlilik ise Semetey ve Ay Çörük'ün evlenmesidir. Ay Çörük Semetey ile evlenmeden önce nişanlıdır fakat bu durum Semetey için önem arz etmez. Semetey yanına iki çorasına alıp Ay Çörük'ü kaçırmış ve evlenir. Semetey'in Ay Çörük'ü kaçırmayı Semetey'in Ümötöy ve halka güç gösterisi olarak algılayabiliriz. Semetey'in toplumda sözü geçen, yönetici sınıfı temsil ettiğini görürüz.

Kahramanların evlilik-düğün aşamaları, toplumda üst statüde yer aldıklarını, topluma hitap eden yöneten bir durumda olduklarını gösterir.

Yönetimle ilgili bir sorun çıktığında kahramanlar fal bakan kişilere danışır ve gelecekle ilgili bilgi alırlar. Mehmet Kaplan fal kavramını ‘Geleceği hem iyi hem kötü yönleriyle

öğrenmek için farklı vasıtalarla müracaat etmek ve bu müracaat sonunda elde edilen netice' (Kaplan 1985:51) olarak açıklamıştır. Destanda toplam altı fal çeşidi görülmektedir. İlk olarak kürek kemiği falının geçtiği yerleri inceleyelim. 'coorun' ve 'dalı' kavramları kürek kemiği anlamına gelmektedir. Kürek kemiği falına bakan kişiler toplum tarafından korku ve saygıyla karşılanır. Manas Destanı'nda gidilen seferlerin başarılı veya başarısız olduğunu gören Targıl Tas baktığı bir falde seferin kötü geçeceğini birçok kişinin öleceğini söylemiştir. Bu yüzden halk tarafından çekinilen bir tipi oluşturur. İkinci olarak sayı falıyla karşılarız tek sayının olduğu günlerde sefere çıkmak uğursuzluk olarak kabul edilir. Üçüncü olarak kehanet falını görürüz. Kehanet motifi daha çok kadınlara özel bir motiftir. Ay Çörük'ün geleceği önceden bildiği söylenen mısralarla karşılarız. Manas Destanı'nda bir başka fal ise yıldız falıdır. Fakat bu fal türü bir kere geçmekte ve detaylı bilgi bulunmamaktadır. Beşinci fal ise köpük falıdır. Kanıkey Manas'ın ölünce oğlu Semetey'in falına bakar. Altıncı fal ise ay ve yıla göre bakılan fal türüdür. Kanıkey Manas'a tek sayı olan yıllarda sefere çıkmamasının tehlikeli olduğunu söyler.

Manas Destanı'ndan verilen fal örnekleri; geleceği görerek, yönetimin tehlikeye girmemesi, yaşanabilecek kötü olayların önüne geçilmek için kullanılmıştır. Kırgız Türkleri arasında kullanılan fal motifi Dumézil'in kutsallık işlevi ile de doğru orantılıdır.

Manas Destanı'nda geçen giyim-kuşam kavramları statü belirtisi olarak kabul edilir. Yönetici vasıfta olan kişilerin kıyafetleri de onlara yakışır şekildedir. Destanda geçen bu kavramları örnekler vererek açıklanacaktır.

“Barça makmalı koşup örtünüp” (Yıldız 1995:403)

Dizelerde geçen barça ipek bir kumaştır. Bu kumaş zenginlik belirtisidir.

“Buulum ile butayı

Ayağına örtünüz!” (Yıldız 1995:404)

Dizelerde geçen buta değerli bir kumaş adıdır. Cakıp Han'ın ayaklarına serilir, Cakıp Han'a itibarı simgelemek için kullanılır.

Yöneticiler rüya kavramına başvurarak geleceği görmek isterler. Yönetici ve rüya ilişkisi bu noktada destanda hem kahramanların hem de toplumun devamlılığı için önemli bir yer teşkil eder. Rüya görme ve rüya yorumları destanda hem kadınlar hem de erkekler tarafından yapılmaktadır. Dikkat çeken unsur şudur ki; gelecek hakkında görülen bu rüyalar toplumu yöneten, topluma hâkim baş kahramanlar ve bu baş kahramanların eşleridir.

“Töröm Manas bu gecede
Ateş etrafında şiş görmüş,
Gayet iyi düş görmüş,
Eti hazırlaya dursun! dedi
Kıımızı hazırlaya dursun! dedi
Düş ypran kişiye vereceği dedi
Düşümü iyi yorarsa,
Oktodan çözmeyip mal vereyim,
Bohçadan çözmeyip don vereyim,
Düşümü bozuk yorarsa
Oğlu gidecek Urum’a,
Kızı gidecek Kırım’a” (Yıldız1995:458)

Destanda ilk olarak rüya gören kahraman Manas’tır. Manas gördüğü rüyayı yorumlatmak için babasına güzel sofralar hazırlatmasını, rüyayı yorumlatacak kişiyi bulmasını söyler. Manas’ın rüyasını yorumlatacak kişi bulunması için sofralar kurdurması maddi yönden gücünü temsil eder. Aynı zamanda rüyayı yorumlayacak kişi hediyelere de boğulacaktır. Bu kadar hazırlığa ve hediyeye rağmen rüyayı yorumlamaya kimse yeltenmez. Rüyayı yorumlayacak kişi eğer doğru yorumlamazsa bedelini ağır ödeyeceğini bilir. Bu durumda Manas’ın toplumda önde gelen bir insan olduğunu kanıtlar.

Destanda ikinci rüya gören kişi Kanıkey’dir. Kanıkey rüyayı Manas öldükten sonra görmektedir.

Destanda bir diğer rüya gören kahraman Semeteydir. Semetey’in rüyasını Ay Çörük yorumlar ve sefere çıkmamasını söyler. Ay Çörük’ü dinlemez ve çıktığı seferde

öldürölür. Aynı rüyayı annesi Kanıkey de kötüye yorumlamıştır. Rüya faktörü verilen örneklerde görüldüğü gibi hem toplum hem de toplumu yöneten kahramanlar için oldukça önemli bir kavramdır.

Manas halkına ve çorolarına karşı sorumlulukları olan bir yöneticidir. Bu sorumluluklarını yerine getirirken statüsünün getirdiği yönleri yiyecek-içecek kavramlarıyla sergiler. Manas Destanı'nda kutsallık teorisini vurgulayacak yiyecek-içecek kavramları ile ilgili tespitler örnekler etrafında verilecektir.

“Tepe gibi et yığdı” (Yıldız 1995:472)

Destanda yemek hazırlandığını belli etmek bu kavram kullanılır. Manas, Semetey ve Seytek için savaşları kazanarak kahramanlık göstermek bir itibar meseli olduğu kadar, halka bakmak, doyurmakta bir itibar meselesidir. Kendileri uğruna savaşan, çalışan insanlara kendilerini borçlu hissetmemek için bu yola başvururlar.

Cakıp Han oğlu olduğu için topluma hem güç gösterisi yapmak hemde şükür anlamında yemek düzenler. Cakıp Han'ın düzenlediği toyda centek ve kayna yemekleriyle karşılaşırız.

“Birinden may alıp

Birinden çay alıp

Birinden tokoş alıp.” (Yıldız 1995:474)

Kahramanlar savaş sırasında güçten düşmemek için may ve itkelli adlı çorbaları içmektedir. Bu çorbaların ham maddesi yağdır. Yağ yüksek kalorili olduğu için zor savaş şartları düşünüldüğünde hayatlarını kolaylaştırmaktadır.

Kahramanlar misafirlerini ağırlarken maddi güçlerini sezdirmek için değerli yemekler ve yiyecekler sunar. Meyis yani kuru üzüm bunlardan biridir, misafirler için geçerli ikramlardandır. İçecek olarak çay misafirler için değerli ikramlardandır.

Ata ruhlar yöneticiye destek olmaktadır. Doğumunda savaşlarında karşılaştığı problemlerde rüyasına girerek, yolda karşısına çıkarak derviş, veli, ak sakallı ihtiyar olarak yönetici kahramana yol gösterir. Manas Destanı'nda sık sık karşılaştığımız bir kavramdır. Allah'a imanın yanı sıra koruyucu ruhlardan sık sık yardım isteme

görülmektedir. Bahsi geçen ruhlar Manas, Semetey, Seytek gibi kutsal olarak kabul edilir, kahramanlar başına gelen kötü olayları bu ruhlara karşı olan görevlerini yerine getirmediklerinden dolayı olduğu kabul edilir.

“Şu Çırçı’yı alalı,
Ben koklayıp bala öpmedim,
Bu Çırçı dağılan saçını taramıyor,
Huda’ya töbe deyip, hiç bana bakmıyor,
Belimi sağlam bağlamadı,
Bu Çırçı erkek bala doğurmadı.
Bu Çırçı’yı alalı yazı kışı on dört yıl oldu,
Bu mezarlı yeri ziyaret etmiyor,
Bu elmalı yerde yuvarlanmıyor,
Bu şifalı sulara gecelemiyor” (Yıldız 1995:235)

Cakıp Han bu dizelerde Çırçı ile evlendikten sonra on dört yıl çocuğunun olmamasından şikâyet eder. Şikâyet ettiği dizelerde geçen şifalı sular, elmalı yerler kavramları yer-su ruhlarını hatırlatır. Destanda Çırçı için bu sulara gecelemiyor ifadesi Çırçı’nın bu sulara yaşayan ruhlara dua etmediğini o yüzden çocuklarının olmadığını ifade ediyor.

“Uzun Bulak’ı aşayım diyor;
Kebes Bulak’a ineyim diyor.” (Yıldız 1995:240)

Destanda bu dizeler sık sık tekrarlanmaktadır. Kahramanlar savaşa çıkmadan önce bu yerleri ziyaret etmeleri hatırlatılmaktadır.

“Sağ yanına Oysul Ata boğa yapmış,Bakay”(Yıldız 1995:240)

Yer-su ruhlarının yanında develerin en büyüğü olarak bilinen Oysul Ata’da geçmektedir.

“Kırk çilti başında
Hızır hazır yanında” (Yıldız 1995:240)

Dizelerinde geçen kırk iltten insanlara gözükmeden aralarında yaşıyan doğa üstü glere sahip bir varlık olarak geçer.

“Pek çok evliya yığılıp,
Pek çok ağızından olmuştı,
Bütün evliyalar yığılıp
Duasından olmuştı.” (Yıldız 1995:243)

Alman Bet’in varlığını sağlayanın ise evliyaların duaları olduğu söylenir. Aynı durum Manas ölüp dirildikten sonra kırk orasının da dirilmesini evliyalardan istemesi için geçerlidir. Destanda peygamber soyundan kişiiler kahramanlara yardım ettiği grlmektedir. Bu kahramanların zor anlarında yanlarına gelerek dualar etmektedirler.

“Mekke’deki Han Koco
Yetip geldi Manas’a
Gün, on iki olduğunda,
Gece on iki olduğunda,
İyi oldun Er Manas” (Yıldız 1995:244)

Manas’ın zehirlendikten sonra iyileşmesinin sebebi Kanıkey’in ilacı ve ruh olarak tanımlayamayacağımız peygamber soyundan gelen Han Koco’nun dualarıdır.

“Ev gibi kızıl tal bitsin,
Koco Kıdır yar olsun!” (Yıldız 1995:245)

Ruhlar arasında kahramanlara yol gösterip yoldaş olan Hızır’da yer almaktadır. Hızır sadece kahramanlara yol göstermekle kalmaz, zor zamanlarında beyaz sakallı kişi olarak yardımlarına yetişiir. Manas öldükten sonra çocuğuna isim koymak için kimse çıkmadığından Hızır yetişiir ve Semetey adını verir. Aynı durum tekrarlanır. Semetey öldükten sonra çocuğuna isim koymak için tekrar Hızır gelir.

Eski Türk dininde şu başları, ormanlar, ağaçlar ve mezarlar kutsal ruhların bulunduğuna inanılan yerlerdi. Manas Destanı'nda da bu yerlerin sık sık ziyaretine gidildiği görölmektedir.

“Ata binip gitti,
Meke'ye vardı,
Meke yedi eşik,
Yedi eşiğe sığındı,
Dört tarafını
Dört dönüp dolaştı.” (Yıldız 1995:250)

Dizelerinde Manas kırk orasının ölümünden sonra Mekke'ye gidip orasının yeniden gelmesi için dua eder.

“Bu, mezarlı yeri ziyaret etmiyor.” (Yıldız 1995:251)

Bu dizede Cakıp Han çocuğunun olmamasının sebebini eşi ıırcı'nın kutsal mezarları ziyaret etmemesine bağlar. ıırcı mezarları ziyaret etse, ruhlardan yardım istese erkek çocuğunun olabileceğine inanılır.

4.2. Manas'ta Savaş

Dumézil sistem haline getirdiği üçlü yapıyı Kafkas Halklarını inceleyerek geliştirmiştir. Kafkasya'daki ülkelerin siyasi kaderini iki büyük güç olan Doğu Roma ve Pers İmparatorluğu arasındaki çatışma belirler. Güney Rusya'daki Hun göçebe devletinin bu iki devlete karşı uyguladığı strateji güçlerinde azalmaya sebep olmuştur. Böylelikle bu bölgeye akınlar düzenleyerek yağmalayama başlanır. 6. Yüzyıl Kafkasya'daki devlet açısından önemli bir dönemdir. 'Doğu Roma İmparatorluğu'nun istilası üzerine, Pers İmparatorluğu'nun müdahalede bulunmasıyla Lazların imparatorluğu olan Kolkhis yıkılır.' (Dumézil 2000:12) Böylece Gürcistan İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına giren devletler oluşur.

Divitcioğlu Dumézil'in savaşçılık kavramını; halkın savunması olarak görür. Savunma demek belki kelimeyi daraltmak olur, bu yüzden Hint-Avrupa topluluklarındaki kahramanlıklar, askerler, at ve zafer kavramlarını içine alır.

Sencer Divitçioğlu, Göktürklerde savaşçılık kavramını akrabalık, soy ve sıhriyet ilişkilerine inerek yön verir. Göktürklerde akrabalık sistemini, Göktürk belgelerine dayalı metinleri sistemleştirerek, akraba yapılarını anlamaya çalışır.

Göktürklerde savaş sırasında Tengri kendi hükümdarlığını yeryüzünde kurmaz. Savaşlara müdahalesi dolaylı yoldan Kağanlar aracılığıyla. Kağanlara güç verdiği için savaş kazanılmıştır. Orduları çok sağlam ve savaşçı kişilerdir. Silah olarak yay, ok, zırh ve kılıç kullanırlardı.

Tezin bu bölümünde Dumézil'in üç işlev teorisinin ikincisi olan savaşçılık kavramını Manas Destanı'nın uygun mısralarından yola çıkıp tahlil edilecektir. Manas Destanı'nda savaş kavramı oldukça geniş yer tutmaktadır. Savaş bir ordu sistemidir. Ordu olmazsa toplumsal yapı olmaz, talan edilir. Mutlaka ordu sistemi olmalıdır. Kırgız Türklerini korumak için Manas ordu oluşturmuştur.

Destanın çoğunda Müslüman- kâfir çatışmasından yola çıkan savaşlar yer alsa da kahramanların evlenirken kız kaçırma motifinden ortaya çıkan savaşlarda vardır. Bu bölüm birbirine uygun bölümler altında savaşçılık kavramını Manas Destanı üzerinden örneklerle incelenecektir.

Destanın genelinde söz edilen savaşlar farklı millet ve boylarla edilen mücadelelerdir. Kahramanların babaları öldükten sonra, oğullarının görevleri intikam için savaşmaktır. Bu yüzden kahramanların erkek çocuk sahibi olmaları oldukça önemlidir. Savaş bölümlerinde mücadelelerin aileden olan kişilerle ilerlediği kadar aile dışında olan kişiler tarafından da gerçekleştiğini görürüz.

“Noktalı ötüklü, gök köbüçlü
Noygut’u bozup yiyecek gibi,
Kuş başı eğerli, gök çapanlı
Kokond’u bozup yiyecek gibi
Yağır eşekli, teşik tamlı
Sart’ı bozup yiyecek gibi,
Çürük takımlı, beyaz mızraklı,
Kazak’ı bozup yiyecek gibi
Oburluğunu koymayan
Sorup içip doymaya,

Kırgız’ı bozup yiyecek gibi.” (Yıldız 1995:480)

Bu dizelerde Cakıp Han’ın çocuğu doğduktan sonra ondan neler beklediğini anlamaktayız. Doğan çocuktan daha beşikten itibaren kahramanla savaşması ön görüldüğü için kahraman kültür tipi Manas’a yüklenmiştir. Manas’ın savaşacak kademeye gelmesi için Cakıp Han’ın dostu olan Bakay görevlendirilmiştir. Cakıp Han’ın babalık görevlerinden birkaçı doğan çocuğa toy düzenlemek ve evlenme yaşına geldiğinde Manas’a yakışacak bir kız bulmaktır. Bu görevlerini yerine getirdikten sonra herhangi bir görevi kalmaz. Manas kendi ailesini çoralarının yardımıyla kurar. Destanda geçen savaşlara kendi imkanları ve kırk çorasıyla hazırlanır.

“Cakıp Han söyledi oğluna:

Ak kurçundaki ağuları
Onu beri alınız,
Çını çöçök dibine

Onu sıvayıp koyunuz,
Bu Manas'ın balası
Semetey'i öldürüp
Yanan ateşini söndürün.” (Yıldız 1995:285)

Bu dizelerde daha önceden gördüğümüz olumlu tavırlar sergileyen Cakıp Han'ın tam tersi bir tavrıyla karşılaşırız. Cakıp Han, Manas'ın ölümünden sonra dünyaya gelen Semetey'i zehirleterek öldürmeye kalkışmaktadır. Bu tavrın en büyük sebebi Semetey büyüyünce babasının yerine geçerek annesinin ve babasının öcünü almaya çalışacaktır. Toplumda yönetici vasıfta bulunacaktır. Bu durum Cakıp Han'da güç kaybına sebep olacaktır. Cakıp Han kendi menfaatleri için torunu dahi olsa gözden çıkarabilmektedir.

Destanın altıncı bölümde Manas ölür. Eşi Kanikey altı aylık hamiledir. Manas amcaları çocuğuna bir şey yapmasın diye yurdundan kaçar ve babasına sığınır. Oğlu Semetey büyüyünce amcalarından öç almak için Babasının kadim dostu Bakay ile geri döner. Semetey amcasından, Kanikey kayınlarından, Baybiçe ise oğlunun öldürülmesine sebep olan kocasından intikamını alır. Semetey yurduna sahip çıkmak için babasının kırk çorasına yanına çağırır onunla beraber olmasını ister. Kırk çoranın bunu kabul etmemesi üzerine Semetey hepsini öldürür. Dumézil'in bir toplumun yapısını oluşturan etmenlerin arasına savaş başlığını koyması bu örnekler etrafında daha net anlaşılmaktadır. Kahramanlar yönetici vasfının getirdiği olgular etrafında kendi ailesi ve halkını korumak için, kendi akrabaları dahi olsa savaştan çekinmemişlerdir.

Destanda belirtilen başka bir bölüme göre Kalmuklar domuz eti yiyen bir topluluktur. Besim Atalay Kalmukları şöyle tanımlamıştır. 'Kalmuklar Müslüman olmayıp eski dinlerinde kaldıklarından, kendilerine kalmak fiil kökünden türeyen Kalmuk ismini alır.' (Atalay 151) Çinlilerin ve Kalmukların baskılarından dolayı Kırgızlar bu iki topluluğa karşı tepki oluşturmuştur. Savaşların temelinde de Kırgız'lar ile Kalmuk'ların din farkı yatmaktadır. Cakıp Han'ın küçüklükten kaybolan kardeşi Kalmukların arasında yaşamaktadır. Onların adet ve görenekleriyle büyümüş evlenmiş bir tiptir. Manas'ın ününü duyduktan sonra Cakıp Han'ın yanına gelirler. Kös Kaman'ın çocukları Manas'ı kıskanırlar ve Manas'ı öldürmek istemeleri aile içi yaşanan bir savaşı anlatır. Manas

öldükten sonra Kanıkey ve Peygamberin duasıyla hayata geri döner. Kırk çorasıyla birlikte akrabalarından öç alarak tekrar aile içi savaş anlatılır.

Manas Destanı'nda karşılıklı savaşılan boyların isimleri tek tek verilmiştir ve bu kişilerin kâfir olduğu bilinmektedir. Savaşların temel sebebi Kırgızların Müslüman diğer boyların kâfir olmasıdır. Destanda verilen birkaç boy ismiyle yapılan savaşlara değinilecektir.

“Kalşar’ın yurdunu ağlatacağım
Hiddetlenme padişahım” (Yıldız 1995:267)

Bu dizelerden anlayacağımız üzere Kalşar, Manas’ın savaştığı bir boydur.

“Büyük ince burunlu, küçük gözlü
Kalçar’a girsek ne yapar?” (Yıldız 1995:267)

Manas’ın çoraları kendisine sorduğunu anladığımız bu dizelerden sonra Manas şu şekilde cevap verir:

“Kalçar’ın yurdunu ağlattım,
Hiç ona varmayın” (Yıldız 1995:267)

Dizelerde ağız özelliklerine Kalşar boyu değişiklik gösterse de Manas’ın savaştığı bir boy olarak bilinir. Kalçar’ın bir boy olduğunu Sagımbay Orazbakoğlu derlenip yayımlanan Manas Destanı’ varyantının bilgiler kısmından anlamaktayız.

Destanda karşımıza çıkan bir başka boy ise Kalmuklardır.

“Calpak dağa çıkıp yaylayan,
Çoçkonunu kesip alıp
Kanyığaya bağlayan
Yuvarlak Kalpaklı, armalı börklü
Kalmak’ın yurdunu dolaştım” (Yıldız 1995:268)

Bu dizelerde Kalmuk boylarından, nerelerde yaşadıklarından, ne ile beslendiklerinden bahsedilmektedir. Özellikle besin olarak domuz kesip yemeleri Kalmukların Müslüman olmadıklarını vurgular. Besim Atalay Kalmuk boyunu kalmak fiil kökünden türeyen eski dinlerinde kaldıkları için bu adı alan boy olduklarını açıklar. (Atalay 151)

Kalmuk boyu ile Kırgızların din farklı bu iki toplumu birbirine düşüren, savaşları başlatan başlıca olaydır. Kalmuk boyu, Cakıp Han’ın kardeşi olan Kös Kaman’ın Kalmuklara esir

düşüp orada büyümesinden dolayı tekrar karşımıza çıkmaktadır. Kanıkey ve Baybiçe Kös Kaman'ın, Kalmuk boyunda büyüüp yetiştiği için ondan sadece kötülük geleceğini söyler aralarına almamaları için uyarır. Söyledikleri doğru çıkar ve Kös Kaman Manas'a ihanet eder.

Manas'ın ölümünden sonra Manas'ın oğlu Semetey ile Kalmuklar arasında savaş devam eder. Bu savaşın en temel sebebi din farkıdır.

Manas Destanı'nda destan boyunca savaşılan bir diğer millet Kıtaylı olarak bilinen Çinlilerdir. Aşağıda verilen dizelerde Manas'ın sözleri üzerine Çinlilerin kalabalık bir orduya sahip olduğunu anlamaktayız.

“Kıtay'ı kılıçtan geçireceğim” (Yıldız 1995:1272)

“Kıtay'ın ordusu kırk bölük” (Yıldız 995:272)

Aşağıda verilen dizelerde Huda destan kahramanlarının başlarına gelen kötülüklere karşı koruyucu olarak verilir.

“Verilecek zamanı geldiğinde

Verici Huda yar olmuş,

Yıgıverince

Tepe gibi Kızıl dal bitmiş,

Sakınma vakti geldiğinde,

Yardımcı Huda yar olmuş.” (Yıldız 1995:298)

“Yaralı oldu bu Manas,

Allah deyip ata bineli

Uzağa sefer edeli,

Yaratan Huda yardımcısı.” (Yıldız 1995:299)

Dizelerinde ise Huda'yı yaralanan Manas için yaratıcı ve yardımcı olarak gösterir.

Kökçe ile Manas savaştıktan sonra, Manas yaralanır kendini kaybeder. Bu durum destanda şu şekilde yer almaktadır:

“Yirmi günde, yirmi gecede,

Yer altından gelmişim

Kırk çoram bu yolda bulunmaz
O dünyaya varanda
Azabını nasıl çekeyim!
Yer altından geçip
İl sınırına yetişip
Ondan sonra ölsem olmaz mı?” (Yıldız 1995:304)

Ölüp dirilme İslam inançlarında yeri olmasa da destanda geçen bir kavramdır. Fakat ölüp dirilen Manas ve çoralar dirildikten sonra öbür dünyadan bilgiler paylaşmamaktadır. Manas Destanı’nda savaşların nedeni kafir-Müslüman çatışmasıdır.

“Altın yüzünün nurları
Müslümana benziyor.” (Yıldız 1995:312)

Destanda Müslümanlar için yukarıdaki dizelerde altın yüzlü benzetmesi yer alırken; kâfirler için aşağıdaki dizelerde kötü yorumlar yapılmaktadır.

“Çenesine sakal koymayan,
Dudağından bıyık almayan,
Sakalı yok tüysüzü,
Dini bozuk kâfiri” (Yıldız 1995:312)

Manas Destanı’nın neredeyse bütün bölümlerinde geçen savaş kavramının sonucunda bir o kadar da ölüm kavramı yer almaktadır. Destanda savaşlarda kahramanların yoldaşı olarak belirtilen atların ölümünü, öldükten sonraki durumlarını anlatan beyitlerle karşılaşmaktayız.

“Azı dişlerini sırtıp
At ölümü olmaz mı?” (Yıldız 1995:317)

Semetey; amcasını, Alman Bet’i ve Acı Bay’ı, Kanıkey kayınlarını, Baybiçe ise oğlunun öldürülmesine sebep olan kocasını öldürür. Semetey’in oğlu Seytek ise Kan Çora ve Er Kıyas’ı öldürür.

Destanın üçüncü kısmında, Manas, Kökçö ile savaşır. Bu savaşın temelinde Alman Bet’in Kökçe’den ayrılıp Manas’ın yanına geçmesi yatar.

Bu bölümde bahsettiğim savaş kavramları destanlar döneminden beri edebiyatımızda görmekteyiz. Dumézil'e göre toplumun temel yapısını oluşturan faktörler arasında yer alan savaş kavramı destandan verilen örneklerle de ortaya çıkar.

Destanda kahramanların savaşırken kullandıkları aletlere yer verilmektedir. Kahramanlar çocukluk çağından itibaren çalı çırpıyla kendilerine oyuncak olarak silah yaparken, yaşları ilerledikçe hayatları at üstünde ellerinde silahlarla geçmektedir. Silahlar kahramanın yaşamında önemli yer tuttuğu için destanda silahların yapımı ve tanıtımı ile ilgili detaylı bilgiler verilmektedir.

“Yapılışına dayanamayıp, tentek,
Yaman canım azap çekti, tentek,
Eğesine dayanamayıp, tentek,
Elli eyem yitti, tentek,
Dökümüne dayanamayıp, tentek,
Som balkalar yitti, tentek,
Basuusuna dayanamayıp tentek,
Balamın hepsi dermansız kaldı, tentek,
Mizi sarı olsun diye
Mizini avuyla suladım, tentek,
Özünü fena sallama, tentek,
Katı vuruşa salınız, tentek.” (Yıldız 1995:364)

Manas'ın kılıcının yapımının zahmetli olduğu anlatılan bu dizelerde bu kılıcı kullanmanın da belirli bir ustalık gerektiği istenmektedir. Kahraman savaşırken kılıcı her zaman yanındadır. Düşmanlara karşı kılıç en yakın arkadaşıdır. Manas'ın kullandığı silahın özel ve farklı olması Manas'ın toplumda üst bir statüye sahip olduğunu vurgular. Statü sahibi kişilerin silahları farklı olur.

Manas Destanı'nda evlenme düğün kavramları geniş bir yer tutmakta birlikte, çeşitli şekillerde planlanmakta ve gerçekleşmektedir. Dumézil'in savaş kavramı destanda bu sefer din çatışmasından farklı bir sebeple ortaya çıkar. Manas ve Kanıkey'in evlenmesi gelenek ve göreneklere uygun bir evlenmeyken Semetey ve Ay Çörük'ün evlenmesi

geleneklere uygun değildir. Semetey, Ay Çörük ismini duyar ve âşık olur, fakat bu sırada Ay Çörük Ümötöy ile nişanlıdır. Semetey iki çorasını yanına alır ve Ay Çörük’ü kaçırmaya gider. Ay Çörök itirazsız Semetey ile kaçar. Bu durum Semetey ile Ümötöy arasında savaş başlattığını şu dizelerde görmekteyiz:

“Kökçö’nün oğlu Ümötöy,
Tuğunu tuğa vurmuş,
Orduyu orduya vurmuş,
Dalgalandan tuğ ile
Yer titreten ordu ile
Ayçığı altın tuğ ile,
Altı yüz bin kişilik ala ordu ile
Ümötöy kulaksız sürdü,
Semetey’e geldi,
Arıştuu Bulak başında
Altı suya dolan kalabalık yılkı,
Altı bölükte altı bin,
Aydap aldı Ümötöy
Takalıdan at koymayıp
Tay Buurul’dan başka şey kalmadı,
Kökçö’nün oğlu Ümötöy
Alıp sürüp gitti” (Yıldız 1995:395)

Yukarıdaki dizelerde gördüğümüz savaş, bu sefer Müslüman- kâfir savaşından farklı olarak kız kaçırma motifinden doğan bir savaştır. Savaşın son bulmasıyla iki kahraman barışır ve Ümöyöt, Semetey ile anne tarafından akraba olur.

Kırgız Türkleri gelecek hakkında bilgi sahibi olma ve geleceği değiştirme ihtimaline dayanarak fal kavramının uygulanışını Manas Destanı’nda da görmekteyiz. Özellikle büyük kahramanlar halkını etkileyecek sonuçlar doğurmasından dolayı savaşa çıkmadan

önce fal baktırarak savaş hakkında bilgi sahibi olmak ister. Destanda adı Targıl Tas olarak geçen fal bakmayı meslek olarak edinen kişi ile karşılaşmaktayız.

“Targıl Tas dalını açtıktan sonra
Dalına baktıktan sonra
Targıl Tas durup söyler;
‘Kâfirin hanı ulu Coloy,
Ben korkuyorum dalıdan,
Bu dalının içinde
Kazanbak gibi zavallı baş,
Han önünde dizildi,
Bu sefer atlanma” (Yıldız 1995:398)

Yukarıdaki dizelerde Targıl Tas kürek kemiği falına baktıktan sonra bu seferin başarısız olacağını ve birçok kişinin öleceğini söylemektedir. Targıl Tas yıl falına da bakabilmektedir.

“Yılan yılında sürünsene!
Yılkı yılında o yerde
Varıp vuruş salsana!
Huda sana vermez mi?” (Yıldız 1995:402)

Dizelerde Targıl Tas’ın baktığı yıl falında yılan yılı savaşmak ve sefere çıkmak için uğurlu bir yıl olarak görülmez.

Targıl Tas dışında Kanıkey’in de gelecek okuduğunu görmekteyiz.

“Yirmi beş yaşın kaplan yılında,töröm,
Onu bu yıl doldurdum, töröm,
Ata uğursuz ay idi, töröm,
Ere uğursuz yıl idi, töröm. (Yıldız 1995:402)

Kanıkey Manas’a, bu dizelerde tek sayıya denk gelen yılların hayırlı bir yıl olmadığı geleceğini okumaktadır.

Destanda fal bakan kişiler çoğunluk olarak kadın verilse de Semetey Ay Çörök'ü kaçırıp evlendikten sonra, Ay Çörök'ün nişanlısı Ümötöy'ün intikam almak için hazırlıklarını hissetmektedir.

Manas Destanı'nda kahramanların hayatlarının çoğu savaşmakla geçmektedir. Bu yüzden savaş sırasında giydikleri kıyafetler önemlidir. Destanda geçen kıyafetleri ve özellikleri metinde açıkça anlatılmaktadır.

“Yakası altın, yeni bakır virgül,
Karanın mermisi çarpmayan,
Barangın mermisi batmayan
Keltenin mermisi gelmeyen,
Ak olup denilen donum var” (Yıldız 1995:418)

Dizelerde ak olup diye geçen kıyafet gömlek gibi giyilen bir zırhtır. Bu zırhın yakası altın işlemeleri olup, kurşun geçirmemesiyle değer kazanmaktadır. Bu kıyafet sayesinde kahraman atılan ok ve mermilerden kendini korumaktadır.

“Beldemçisini kumsanmış,
Meçinim gelsene yanıma” (Yıldız 1995:419)

Dizede geçen beldemçi, kahramanların bacak kısımlarını kurşun ve oktan korunmak için giydikleri savaş kıyafetidir.

Destanda savaşlarda kahramanın yanından ayrılmayan, üzerinde en çok durulan hayvan attır. Güçlü hayvanlar oldukları için savaşlarda yer alırlar.

“Argımak atı toplayacağım”(Yıldız 1995:201)

Dizesinde geçen argımak isimli at güçlü ve kuvvetli olduğu için kahramanlar savaş sırasında tercih etmektedir.

“Topurçak sürüsüne sıkıştırdı” (Yıldız 1995:202)

Dizesinde geçen at ise iri yapılı olduğu için yine savaşlarda kahramanların destekçisi olur.

Manas'ın ölümünden sonra mezarının başında atının ağlaması ve meleklerden geri dönmesini istemesi sahibini yarı yolda bırakmayan bir hayvan olarak kabul edilir.

4.3. Manas'ta Üretim

Dumézil, üretimi, üretim ilişkilerini ve üretim çeşitlerini, devleti oluşturan sac ayağının en önemli unsurları olarak gösterir. Dumézil üretkenlik teorisini; üretim, bolluk, soyun devamı ve çalışanlar olarak ele almaktadır. Çalışmanın bu bölümünde Dumézil'in üç işlev teorisinin üçüncüsü olan üretici sınıfı Manas Destanı'nın uygun mısralarından yola çıkıp tahlil edilecektir. Bu kavramlardan yola çıkılarak destandan örneklerle Manas'ta üretim aktarılacaktır.

Divitçioğlu, Göktürklerde üretici sınıfları Tengri buyurduğu için, Bilge Kağan üretkenliğini kullanarak halkını yedirmiş, giydirmiştir. Tengri'nin Bilge Kağan'ı zengin kılarak bereketi toplumun üzerine yağar.

Göktürkler göçebe ve çobanlardır. Yaşamlarını su ve otlak yerlerin peşine düşerek sürdürürler. Bu yüzden göçebe olmak zorundadırlar. Atlar Göktürkler için önemli bir kavramdır. Yiyecek, giyecek, ulaştırma ve hediye verme konusunda ellerindeki tek kaynaktır. Halkın beslendiği, dışkısını yakıp ısındığı, etiyle, sütüyle bir obanın temel tüketim kaynağıdır. Tüketim kaynağı olduğu kadar üretim kaynağı da atlardır. Göktürklerde üretimin bir diğer kaynağı avcılıktır. Ok ve yayla avcılık yapıp kendi yemeklerini toplarlar. Göktürklerde ev niteliği gören obalar bulunur. Sulak yerlerin yanına kurulan bu obalar Göktürklerde tarımı doğurur. Divitçioğlu; Göktürklerde üretimin avcılık, tarım, ürünleri değiş-tokuş yapma, vergi-haraç, ticaret ve savaş ilişkileri sayesinde sağlandığını ve geliştiğini söylemektedir.

Kadın kahramanlar Dumézil'in üç işlev teorisinde bolluğu ve soyun devamını temsil ettiği için almamız gereken en önemli başlıklardandır. Manas Destanı'nda kadın kahramanların tek özelliği güzelliği değildir. Destandaki kadın kahramanlar; düşüncelerini çekinmeden söyleyebilen, gördükleri rüyalar sayesinde eşlerini büyük tehditlerden koruyabilen, çocuklarını her zaman koruyan ve kollayabilen özellikleriyle karşımıza çıkmaktadır. Destanda kadınlar erkek kahramanlarla birlikte söz hakkına sahip kahramanlardır.

Destanda karşımıza çıkan ilk kadın tipi Manas'ın annesi Çırçı'dır. Destanın başında Cakıp Han'a erkek çocuk verememesi sebebiyle olumsuz bir karakter olarak çıkmaktadır.

On dört yıl aradan sonra Cakıp Han' a erkek çocuk doğurması hem Cakıp Han'ı hem de Çırçı'yı güçlü gösteren bir durumdur. Çırçı karşımıza çıkan başka bir olumlu özelliği şu dizelerle anlaşılmaktadır.

“Nice gün oldu,

Nice gece oldu,

....

Azığı tükeniverip gitti,

Sürüp gelen kocakarının

Kursağı acıkıp gitti,

Gözü kararıp gitti” (Yıldız 1995:176)

Oğlu Manas'ın ölümünden sonra, torunu Semetey hayatta kalabilsin diye eşi Cakıp Han'a karşı gelmektedir. Vefakâr bir anne olarak karşımıza çıkar. Eşine karşı çıkıp torunun kaçmasına yardım eden Çırçı aynı zamanda körü körüne eşini dinlemeyen gerektiğinde karşı çıkabilen bir tiptir.

Destandaki ikinci önemli kahraman Manas'a uygun görülerek evlendirilen Kanıkey'dir. Kanıkey'in destanda birçok olumlu yönüyle karşılaşmaktayız. Manas'la evlendirilmeden önce dış görünüşü sebebiyle Cakıp Han'a ve Çırçı'ya iyi bakabileceği yönündedir. Kanıkey göçebe bir toplum yapısında yaşadığı için ata binmeyi bilen bir karakterdir.

“Han balası Kanıkey

Aziz kerim kişi imiş” (Yıldız 1995:182)

Kanıkey rüyalarında gördüğü kehanetleriyle dikkat çekmektedir. Manas'ın sefere çıkmaması gerektiğini çıkarsa sonucunun kötü olacağını söylemektedir. Manas'ın öldükten sonra dirileceği kehanetini de dile getirir. Kanıkey'in bu özelliği kahramanlar için önemli bir değer sayılmaktadır.

Destanda Semetey’i sıkıntılarla boğuşan bir anne olarak görmekteyiz. Manas’ın ölümü üzerine Semetey’i yaya bir şekilde amcalarından kaçırırken yollarda perişan olmuştur. Bu denli zorluğa rağmen eşine ve eşinin kardeşlerine boyun eğmeyerek direnmesi onun kararlı ve yeri geldiğinde baş kaldırıp sözünü geçirebilen bir karakteri olduğunu gösterir.

“Han balası Kanikey

Anasına ısırp veriyor,

Balaya çiğneyip veriyor,

Azığı tükeniverip gitti.” (Yıldız 1995:183)

Kanikey Han annesi olduğu vakitte sıradan bir insanla arasında fark yoktur. Eşi ölen kişi zorlu yaşam şartlarına katlanmak zorunda kalır.

“Adamda iyi kişi idi” (Yıldız 1995:173)

Ay Çörük için söylenen bu dize onun güç olarak üstün olabileceğinden bahsetmez. Zekâsı ileri görüşlülüğü ile Semetey’e akıl vermesinden bahsedilir.

“Bu seferi koysana!

Sonraki sefere varsana!” (Yıldız 1995:173)

Semetey’i vazgeçirmeyi çalışan bu örnekte, Semetey kendisini dinlemez ve sefer çıkarak vefat eder. Semetey’in ölümünden dolayı Ak Kıyas kendisine Ay Çörük’ü nikahlar. Hamile olan Ay Çörük çocuğunun doğmasını bekler. Çocuğu doğduktan sonra gözü pek bir kadın olan Ay Çörük çocuğuna tüm olanları anlatarak babasının öcünü aldırır. Bu kısımda aynı zamanda yönlendirici bir kahramanla karşılaşmaktayız.

Dumézil’in üretici sınıfının başında çocuk kavramı gelmektedir. Çocuk sahibi olmak anne ve baba için toplumda yer edinmek demektir. Özellikle ataerkil toplumlarda erkek çocuk soyun devamını ve gücü temsil ettiği için toplumda ön planda tutulur. Erkek çocuktan beklenen atasını ve yurdunu koruması, intikamların alınmasıdır.

Cakıp Han’ın uzun yıllar çocuğunun olmaması soyunun devamı için olumsuz bir durumu ifade etmektedir. On dört yıl sonra Manas’ın doğması Cakıp Han’ın gücüne kavuşmasına neden olur. Manas doğar doğmaz yiğitlik özelliklerini göstererek milletine sahip çıkar. Manas kendi soyunun devamı için evlenmek ister. Cakıp Han Manas’a uygun bir kız bulur ve Kanikey ile evlendirir. Fakat çocuğu doğmadan Manas ölür.

Manas öldükten sonra Kanıkey çocuğunu dünyaya getirir. Semetey babası gibi daha beşikten itibaren yiğitlik özelliklerini gösterir. Büyüdüğü zaman babasının ve atasının öcünü alarak üzerine düşen görevi yerine getirir. Soyunun devamı için evlenmek ister ve Ay Çörük ile evlenir. Kanıkey'in başına gelen Semetey öldükten sonra Ay Çörük'ün başına gelir. İkiside eşlerinin ölümünden sonra doğurmaktadırlar. Destanın devamı için çocuk faktörünün önemi dikkatimizi çekmektedir. Destanda dikkat çeken bir bölüm ise Semetey ve Seytek'in doğumlarının on iki ay sürmesidir. Doğumlarının uzun sürmesinin anlamı kahraman kişilerin diğerlerinden farkını gösterir. Çocuk soyun devamı olduğu için Kanıkey ve Ay Çörük eşlerinin ölümünün ardından çocuklarına sahip çıkmaktadırlar. Semetey ve Seytek büyünce atalarının öçlerini alarak sorumluluklarını gerçekleştirmiş olurlar.

Manas Destanı'nda savaşa katılan kahramanlar erkek çocuklardır. Erkek çocukların en önemli görevi vatanına ve ailesine sahip çıkmasıdır.

“Ay Çörök erkek doğurdu diye

Tepede oturan Er Kıyas'a

Müjdeci varmış değil mi?” (Yıldız 1995:281)

Dizelerinde Ay Çörök'ün erkek çocuk doğurması oldukça önemlidir. Erkek çocuk ailenin soyunu devam ettirmesi, kuvvetin simgesi, maddi gücün temsilcisi olarak görüldüğü için erkek çocuk savaşçı tiplmesiyle karşımıza çıkmaktadır.

Destanda Semetey ve Manas erkek kardeşlerinin olmamasından şikâyet etmektedir. Erkek kardeşlerinin olmaması bu kahramanların kendilerini eksik hissetmelerini sağlar. Manas ve Alman Bet bu eksikliği gidermek için aşağıdaki dizelerden bahseder.

“Alman Bet attan indi,

Manas da indi,

Çakanım'ın katılaşıp kalan ak memesi

Ona süt peydah oldu,

Akıverdi,

O zaman Alman Bet söyledi;

'Enekinin ak memesi

Akıp duruyor Manas Han
Bir memesini sen em!
Bir memesini ben emeyim!
Belimi kın gibi bağlayayım!
Cakıp Bay'dan doğayım!
Senin ile kardeş olayım!’’ (Yıldız 1995:281)

Alman Bet ve Manas Manas'ın annesinden akan sütü içerek süt kardeş olurlar. Manas kendisinin her daim yanında olacak bir kardeş edindiği için kendini daha güçlü ve kuvvetli hisseder. Kardeş edinen bir diğer kişi de Semetey'dir. Semetey, Alman Bet ve Acı Bay'ın çocuklarıyla süt kardeş olur.

Destanda Manas'ın amcasının çocuklarıyla savaşması, Semetey'in Alman Bet ve Acı Bay'ı öldürmesi, Seytek'in Kan Çora ve Er Kıyas'ı öldürmesi erkek çocuklarına verilen intikam alma görevlerindendir. Bu kahramanlara verilen en önemli diğer bir görev ataları öldükten sonra topraklarına ve annelerine sahip çıkmalarıdır. Kanıkey ve Ay çörük eşleri öldükten sonra çocuklarını dünyaya getirmesi ikisini ortak noktasıdır. Doğmadan bu çocuklara verilen bir diğer görev ise eğer erkek olurlarsa anneleri babalarının kardeşleriyle evlenmek zorunda kalmayacak ve kadının kendi sözü geçebilecektir. Verilen bu örneklerde destanda çocuğun soyun devam etmesi ve bir arada kalmalarını sağlayan en önemli faktör olduğunu görmekteyiz

Manas Destanı'nda Törö ile çoro ilişkisi önemlidir. Savaş toplumunu ifade eden Manas Destanı her an çoroların yardımına ihtiyaç duyar. Çorolar bir nevi Manas'ın gücünün temsilcisidir. Töre ile çorolar arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur. Çorolar Törölerin her zaman yanında yardım ve kollayıcıları olurken, Törölerde çoroların yemesinden içmesine, giyim kuşamından evlendirmesine kadar bir sorumlulukları vardır. Bir nevi destanda Törö, çoro ilişkisinde baba-oğul ilişkisini görmekteyiz.

“Manas’ın beraber süren kırk çorası” (Yıldız 1995:522)

Dizesinde Manas’ın kırk çorasından bahsedilmektedir. Destanda Manas’ın çorolarının adları verilmektedir fakat bu sayı kırk sayısına varamamaktadır. Zaten destanda bu çoroların sayısının önemi yoktur. Kırk sayısı burada bir kuvveti simgelemektedir. Manas arkasında bu kuvvete sahip çıkmakta kendi oğulları gibi bakmaktadır. Evlenme zamanı geleni evlendirir, savaş ganimetlerini paylaşır, kişisel ihtiyaçlarını giderir. Bu davranışlara karşılık eğer Manas tehlikeli bir durumda ise çorolar hiç şüphe duymadan kendi canlarını verir.

Bu kadar birbirine bağlı ilişkiler destanda gerçek baba-oğul olan Manas ile Cakıp Han arasında görülmezken, Çorolar ve Manas arasında bu bağı görmekteyiz. Manas öldükten sonra çorolar ne yapacaklarını bilmez dağılmaya başlarlar. Çorolar toplumu devamı için gerek Manas gerekse Semetey’e yardımlarıyla önemli kişilerdir. Gücü temsil ettikleri için bir soyun devamlılığını koruma görevini üstlenmişlerdir. Destana adı sıkça geçen en önemli iki çora Alman Bet ve Acu Bay’dır. Semetey, kendisi tarafından bu çoroların sonradan doğan çocukları olan Kül Çora ve Kan Çora ile süt kardeşi olur. Daha sonra Kül Çora’nın ihanetine uğramasıyla tarih tekrara düşer.

Destanda birkaç tane çoranın isminden ve özelliklerinden bahsedilmektedir.

“Gece dübürö dübürö yürüyen,

Tilkinin izini yanılmaz

Dürsün, Taylak iki oğul” (Yıldız 1995:110)

Dürsün Manas’ın kırk çorasındandır. Diğer çoralardan farkı gece çok iyi görebilme ve hareket etmesidir. Tilkinin izini bulabilecek kadar kurnaz ve dikkatlidir.

“Büyük istekle girmişsin,

Kırkın başı Kırgın’ım

Kırım yurdundan gelmişsin” (Yıldız 1995:122)

Kırgın Manas’ın kırk çorasının başıdır. Bu çoranın Kırımdan geldiğide örnekte verilmiştir.

Dumézil'in üretici sınıfını temsil eden bir diğer kavram ise destanda ismi geçen hayvanlardır. Kahramanın sağ kalmasını sağlama, taşımacılık gibi görevleri olan hayvanlar vardır.

Destanda atlar genel olarak olumlu bir kavramdır. Kahramanların her zaman yanında olan, hayatlarını kurtaran, yaşamlarını kolaylaştıran, savaş zamanı en yakın dostları olan atlardır. Atların isimleri ve dış görünüşlerine göre görevlerinden de bahsetmek mümkündür. Bunun birlikte zayıf güçten düşmüş atlardan da bahsedilir.

Develer destanda atlar kadar büyük yer tutmasa da yük taşıma evresinde karşımıza çıkar.

“Kocamamış kara atana
Yorulmamış ak atana
Çoroları azık yükledi.” (Yıldız 1995:212)

Dizelerinde deve yük hayvanı olarak görülür.

“Kunan devenin derisinden
Kestiği kırbaçtan” (Yıldız 1995:213)

Dizelerinde devenin derisini yüzerek yararlanıldığından bahsedilir. Eşeklerde develer gibi yük ve binek hayvanı olarak görülür.

Destanda ağaç olarak karşımıza çıkan cinsler söğüt, meşe, ardıç ve köknar cinsleridir. Bu ağaçlardan bahsedilirken doğrudan ruhlar ve olağan üstü kavramlarla bahsedilir.

“Arpa ile buğdayı, çoram,
Vereceğim demiş eline, çoram” (Yıldız 1995:227)

Arpa ve buğday tahılı halkın beslemesi için ekmek yapımında kullanılır.

Dumézil'in üretici sınıfını temsil eden bir diğer kavramı Manas Destanı'nda yiyecek içecek isimleridir. Fakat göçebe bir toplum olduğu için yiyeceklerin temin edilmesi konusunda bilgi bulunmamaktadır. Epik bir destan olduğu için kahramanları sıcak ve tok tutacak yiyeceklerin üzerinde durulmaktadır. Çocuklara isim verilirken toy düzenlenmesi sofralar kurulması kültürümüzde de bereketin simgesidir.

<<Tepe gibi et yığdı>> (Yıldız 472)

Dizesinde yemek hazırlığında olduklarını belli etmek için kullanırlar.

Yemek kavramı destanda doğan çocukların kutlanması adına verilen bir törendir. Hanlar soylarının devamını yemek vererek misafirlere ikramda bulunurlar.

“Kıtaydan gelen kırk elçi

Kaynasın usulünce yiyip gitti” (Yıldız 1995:473)

Dizelerinde kayna isimli yemeği Manas’ın doğumu için toyda servis etmek için hazırlarlar. Erik ve meyiste misafirler için sunulan en çok tercih edilen yiyeceklerdendir. Destanda ismi geçen yiyeceklere bakıldığında hayat tarzlarını temsil eden, hayvansal ürünlerden yaralandıklarını görürüz. Meyve, arpa ve buğday dışında bitkisel ürünleri kullandıklarına destanda rastlanmamaktadır. Manas Destanı'nda toplumun yiyecek-içecek ilişkisi doğrudan geçim ve yaşam tarzına bağlı olduğunu söyleriz.

Destanda toy kahramanların doğumundan sonra ataları tarafından halkına düzenlenen eğlencedir. Bu toy sırasında en güzel, en gösterişli yemekler ve içecekler misafirlere sunulur. Bu durum bizlere halkın bolluk içinde yaşadığını göstermektedir. Dumézil üretkenlik teorisinde yer alan bolluk kavramını toylar için yapılan hazırlıklarla doğru orantıda olduğunu görmekteyiz.

SONUÇ

Halk bilimi kuramları, halkın değerlerini anlamak için yapılan çalışmalardır. Tarihte bu değerleri anlamak için birçok çalışma gerçekleşir. Yapılan ilk çalışma Herder'e aittir. Ona göre bir milletin ortak ruhu o milletin 'halk edebiyatından' geçer. Herder'in yaptığı çalışma halk bilimi çalışmalarının en temel düzeyini oluşturur. Aynı zamanda halk bilimcilere çalışmaları üzerinde ivme kazandırır. 'Mitolojik Teori' veya 'Mitolojik Okul' olarak bilinen bir diğer kuram Grimm kardeşlere aittir. Bu kuram Grimm kardeşlerin Alman dili ile ilgili çalışmalarda başvurdukları 'karşılaştırmalı dil bilimi' yöntemini sözlü şiir ürünlerine de uygulamalarıdır. Grimm kardeşler bu çalışmayı yaparken ortak kültürel miras olan sözlü kültürel ürünlerden yola çıkar. Ortak atadan oluşmuş yeni milletlerin ve onların uzantıları olan kollarının ortaklığını çıkarabileceğini düşünürler. Grimm kardeşlerin bu kuramı halk bilimcilerin çalışmalarına zemin oluşturur. Adalbert Kuhn ise 'Hint-Avrupa karşılaştırmalı dil bilimi' kurallarını izleyerek Hint Avrupa mitleri üzerinde çalışmalar yapar. Ona göre mitleri oluşturan unsurların temelinde fırtına, rüzgâr, şimşek ve yıldırım gibi doğa olaylarıdır. 19. Yüzyıl ortalarında mitlerin kökeni ve yükselişi bakımından en geniş çalışmayı yapan Max Müller'dir. Max Müller'e göre dilde anlambilimsel değişimler mümkündür. Dildeki kelimeler anlamsal benzerliklerinden dolayı birden çok kelimenin yerine adlandırılmasının mümkün olacağını söyler. Khun ve Shcwartz mitleri meteorolojik olgulara bağlarken Max Müller mitlerin oluşumunu güneş ve güneşin hareketlerine bağlar. Bir diğer kuram Teodor Benfey'e aittir. Benfey Sanskrit ve Hint kökenli masallarla Avrupa masalları arasında hatta Avrupalı olmayan masallarında bir benzerlik olduğunu saptar. Bu benzerliğin nedenini ortaya koyan bir teori oluşturur. Benfey'e göre bu benzerliğin sebebi ortak dil ailesine sahip olmak değil, milletlerarası kültürel ve tarihi ilişkilerdir.

J. Grimm, Adalbert Kuhn ve Max Müller erken dönem halk bilim kuramlarını araştırırken hepsinin ortak noktası mit türünün ele alındığı kaynağın bulunması yönünde gerçekleşmiştir. Başka bir deyişle köken arayışını esas alarak kültürel kökenden hareketle farklılaşmanın ve benzerliğin neler olduğunu ortaya çıkarmaya çalışırlar. Benfey ise bir

kültürel yapının farklı kökenlerden unsurlar olarak birden çok kökenin toplamı olarak var olabileceğini ortaya koyar.

Verilen bu kuramları devleti oluşturan yapıyı ortaya koymakta yetersiz bulan Dumézil toplumlar üzerinde yaptığı araştırmalarının sonucunda farklı bir kuram geliştirir. Hint-Avrupa toplumlarındaki devlet mekanizmasını üç yöntemle açıklar. Dumézil'e göre devleti oluşturan yapılar yöneticilik, savaşçılık ve üretkenlik başlıklarının altında oluşturur. Kutsallık kavramını; kutsal ile insan arasındaki ilişkileri -bunlar büyü veya ibadet kavramları olabilir- ve Tanrı'dan devralınan hukuk, yönetim şekli olarak açıklarız. Savaşçılık kavramını Dumézil araştırmalarında halkın savunması olarak görür. Savunma demek belki kelimeyi daraltmak olur, bu yüzden Hint-Avrupa topluluklarındaki kahramanlıklar, askerler, at ve zafer kavramlarını bu kavramın içine alabiliriz. Üretkenlik kavramı ise doğurganlığı temsil eder. Bir toplumun sayıca fazla çoğunun olması gücü temsil ettiği için bu kavramı üçlü işleve almıştır. Doğurganlık kavramını sadece sayıca artış olarak görmek dışında çiftçi, üretici, zanaatkar ve tüccarları da bu kavramın içine almalıyız. Dumézil üç işlevin hayatın her yerinde olduğunu düşünür. Toplumlar var oldukça etkinliğini sürdüğünü belirtir. Dumézil'in üçlü yapısı acaba Türk mitolojisinde var mı, varsa nerelerde görebiliriz sorusuyla başlayan çalışmam Manas Destanı'nı incelememe yöneltti. Sencer Divitçioğlu Köktürler kitabında bu üçlü yapıyı ele almaktadır. Fakat daha sonra yazdığı makalelerinde bu üçlü yapının iki ile sınırlı olduğunu belirtmiştir. Ona göre her toplum için geçerli olan üçlü işlev Hint-Avrupa toplumlarında mutlaka üç sınıf ya da kur, üç ilah üç simgeyle örtüşürken Türk toplumlarında üçlü işlevi ele almıyor. Göktürklerde gördüğü üçlü yapıyı, ordu bölümünü, Selçukluları ele alırken savaşçılığın olmadığını belirtiyor. Kırgızların yaşayış biçimleri, mücadeleleri, savaşları, gelenek ve görenekleri, ahlaki ve dini değerlerini anlatan Manas Destanı'nı Dumézil'in üç işlev teorisi ile açıkladık. Dumézil'in eksik bıraktığı bu üç işlev teorisinin destanlara uygulanmasını bizler çalıştık. Bu üç yapının Dünya destan literatüründe Manas Destanı'nda var olduğunu tespit ettik.

KAYNAKÇA

- Arat, R. R. Türklerde Tarih Zaptı. Cilt 1, Ankara: T.K.A.E.Y., 1987.
- Atalay, B. Bektaşilik ve Edebiyatı, İstanbul, 1340.
- Batuk, C. Georges Dumézil ve Türk Dinler Tarihindeki Yeri. Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı 28, s.88-111, 2010.
- Çatlı Ö. G. Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma, Aydın Toplum ve İnsan Dergisi, sayı 3, s.59-65, 2016.
- Çobanoğlu, Ö. Halk Bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları, 2015.
- Divitçioğlu, S. Kök Türkler, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.
- Dumézil, G. Mit ve Destan-1: Hint Avrupa Halklarının Destanlarında Üç İşlev İdeolojisi, A. Berktaş çeviri. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.
- Dumézil, G. Kafkas Halkları Mitolojisi, M. Y. Sağlam çeviri. Ankara: Ayraç Yayınları, 2000.
- Eribon, D. Georges Dumézil'le Konuşmalar, çev. İsmail Yerguz. İstanbul: Sinatle Yayınları, 1998.
- Isambert F.A. Din Fenomenolojisi I, Z. Özcan çeviri, Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 4, sayı: 4, s.367-374, 1992.
- İnan, A. Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ankara: T.T.K.B., 1986.
- İnan, A. Türk Destanlarına Genel Bir Bakış, Ankara: T.T.K.B., 1954.
- İnan, A. Manas Destanı, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Ries, J. Mukayeseli Dinler Tarihi, M. Aydın, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SÜİFD), sayı:6, s.17-24, 1996.
- Kayhan, Ş. 2005. Manas Destanı'nın Tarihi Tabakaları, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kaplan, M. Edebiyat Üzerine Araştırmalar III (Tip Tahlilleri), İstanbul: Dergâh Yayınları, 1985.

Sokolov Y. M. Russian Folklore. Pennsylvania, Hatboro: Folklore Associates Inc, 1966.

Tanyu, H. İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1986.

Yıldız, N. Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1995.

